

“Ik vind het op zich wel eh... soort van leuk in de kerk”

Een praktisch-theologisch onderzoek naar het horen en ervaren van vmbo'ers tijdens de preek

**Scriptie ter afsluiting van de Master Theologie en
Kerkelijke gemeente**

Aangeboden aan:

Dr. Ina ter Avest (scriptiebegeleider)

Dr. Jos de Kock (tweede meelezer)

Universiteit Utrecht, Subfaculteit Godgeleerdheid

Arjan de Jong

Studentnummer: 0433861

13 augustus 2010

Inhoud

Voorwoord.....	4
1. Inleiding.....	5
1.1. Kerk en vmbo'er	5
1.2. Onderzoek	6
Deel I Theoretisch kader.....	8
2. Predikant en hoorder	8
2.1. Preken, predikant en hoorder	8
2.1.1. N.a.v. Schaap-Jonker: Aspecten van preken.	8
2.1.2. N.a.v. Schaap-Jonker: Luisteren naar een preek.	10
3. Ontwikkeling bij (vmbo-)jongeren.....	12
3.1. Wat kenmerkt vmbo'ers?.....	12
3.2. Problemen en oplossingen in het vmbo.....	15
4. Identiteit en geloof bij jongeren.....	16
4.1. Ontwikkeling van identiteit en geloof bij jongeren.....	16
4.1.1. Marcia.....	17
4.1.2. Alma 'Geloven in de leefwereld van jongeren' 1993	17
4.1.3. De rol van de digitale revolutie	19
4.2. Religieus taalgebruik bij vmbo-jongeren.....	20
Deel II – Kwalitatief onderzoek.....	22
5. Onderzoeksopzet.....	22
5.1. Probleemstelling en deelvragen.....	22
5.2. Toelichting bij de deelvragen	22
5.3. Aanpak.....	23
6. Portretten Predikanten	25
6.1. Ds. Predikant A.	25
6.2. Ds. Predikant B.	28
7. Portretten vmbo'ers.....	33
7.1. Vmbo'er I.....	33
7.2. Vmbo'er II.....	35
7.3. Vmbo'er III.....	37

7.4.	Vmbo'er IV.....	39
7.5.	Vmbo'er V.....	41
7.6.	Vmbo'er VI.....	43
8.	Analyse van de interviews: intenties en keuzes van predikanten	46
8.1.	Predikant A.	46
8.1.1.	Predikant A.: intenties m.b.t. vorm bij de voorbereiding van zijn preek	46
8.1.2.	Predikant A.: intenties bij de voorbereiding van zijn preek wat betreft de inhoud...	47
8.1.3.	Predikant A.: intenties bij de voorbereiding van zijn preek gericht op vmbo'ers	47
8.1.4.	Predikant A.: concrete keuzes voorafgaand aan en tijdens de uitvoering van de preek 48	
8.1.5.	Predikant A.: constatering met betrekking tot vmbo'ers	49
8.2.	Predikant B.	49
8.2.1.	Predikant B.: intenties bij de voorbereiding van de preek wat betreft de vorm	49
8.2.2.	Predikant B.: intenties bij de voorbereiding van zijn preek wat betreft de inhoud... 50	
8.2.3.	Predikant B.: intenties bij de voorbereiding van zijn preek wat betreft vmbo'ers 50	
8.2.4.	Predikant B. : concrete keuzes voorafgaand en tijdens de uitvoering van de preek. 51	
8.2.5.	Predikant B.: constatering met betrekking tot vmbo'ers.....	52
9.	Analyse van de interviews met vmbo'ers	53
9.1.	Onderzoekresultaten bij de drie vmbo'ers bij de preek van Predikant A.	53
9.2.	Onderzoekresultaten bij de drie vmbo'ers bij de preek van Predikant B.....	55
10.	Conclusies.....	58
	Bibliografie.....	61

Wanneer het werkelijk zou gelukken iemand naar een bepaald doel te leiden, dan moet men er allereerst op bedacht zijn hem daar te vinden waar hij is en ook daar beginnen.

Kierkegaard

Voorwoord

In het onderwerp van deze scriptie komt een combinatie van factoren bij elkaar die mij zo lang ik me kan herinneren interesseren. Misschien is het ooit begonnen toen ik zelf op de (reformatorische) mavo zat, maar mede door (of toch ondanks?) de waarden die mij destijds zijn meegegeven ben ik sindsdien tot op de dag van vandaag gefascineerd door kerk, geloof, jongeren en onderwijs.

Dat deze scriptie er ligt geeft voldoening. Het is fijn dat 'ie klaar is en hiermee wordt een periode, een lange periode afgesloten. Dat laatste is ook wel weer jammer, want de fascinatie is niet minder geworden door de studie theologie, integendeel. Het vinden van 'focus' bij het schrijven van deze scriptie betekende dat veel boeiende zijpaden geschrapt moesten worden, en dat deed wel een beetje pijn af en toe. Dr. Ina ter Avest heeft mij daar op geduldige maar realistische wijze in bijgestuurd. In dit proces heb ik veel van haar geleerd, ik wil haar daar hartelijk voor bedanken! Dr. Jos de Kock is de 'tweede meelezer' geweest waarvoor ik hem hartelijk wil bedanken. Ook de respondenten die mij geholpen hebben met hun soms heel persoonlijke verhalen wil ik hartelijk bedanken.

Ik hoop natuurlijk dat deze scriptie behalve het feit dat ik ermee afstudeer ook meer nut heeft, bijvoorbeeld in de zin van nieuw onderzoek dat verder gaat. Dat laatste gaat wat mij betreft niet op heel korte termijn gebeuren, daar mijn vrouw Daniëlle en dochter Anna-Loïse vanaf vandaag de absolute voorrang (her)krijgen. Hen wil ik heel hartelijk bedanken voor de steun, het geduld, het vertrouwen in mij in de afgelopen drukke jaren.

Delft, augustus 2010

1. Inleiding

1.1. Kerk en vmbo'er

“Een man klaagde bij de Rabbi van Ropsjitz, dat hij veel studeerde, maar er niet veel van begreep. De Rabbi antwoordde: “wij hebben de plicht dag en nacht te studeren, maar het is ons niet voorgeschreven geleerden te worden. Jesaja leert ons: ‘Leert goed te doen’(Jes. 1:17). Wanneer je gedrag beter wordt door je studie, hoef je niet bezorgd te zijn dat je niet ieder ingewikkeld onderdeel begrijpt.”” *Uit: Newman, Uit de wereld van de Joodse mystiek (1963) p.63.*

De Rabbi maakt een keuze die lijkt op de keuzes die veel predikanten bij het voorbereiden van hun preek maken. Maar hoewel pragmatisch en meelevend, zegt de Rabbi niet veel over het *wat* en *hoe* van het studeren, en of het bijvoorbeeld echt nodig is dat er van die ingewikkelde onderdelen in zitten.

Wat gebeurt er als een vmbo'er in de kerk zit en luistert naar de preek? Mijn persoonlijke fascinatie hiervoor komt voort uit het feit dat ik op mijn werk bij de vmbo'ers op school, een andere wereld zie dan ik 's zondags in de kerk tegenkom. Beiden gaan mij aan het hart.

De kerk¹: de tijden zijn veranderd. Het instituut kerk wordt steeds meer in de marge² van de samenleving gedrongen, en als we de prognoses mogen geloven zullen de ledenaantallen alleen maar verder afnemen. En ook de invloed van de kerk op de samenleving is afgenomen.³ Een van mijn belangrijkste onderliggende, algemene vragen waarom ik dit onderzoek doe is of en hoe de kerk in deze postmoderne tijden de vmbo'er wel echt bereikt.

¹ In deze scriptie doel ik met kerk vooral op de Protestantse Kerk Nederland. Maar meestal kan het ook breder worden opgevat. Indien het specifiek nodig is om dit te benadrukken zal dit gebeuren.

² SCP, Godsdienstige veranderingen in Nederland (2006) p.53: de enquêtes van het project Culturele Veranderingen in Nederland wijzen uit dat in 1958 24% van de bevolking buitenkerkelijk was en in 2004 64%. [...] Naar verwachting zal in 2020 72% van de bevolking buitenkerkelijk zijn; 10% zou dan rooms-katholiek en 8% moslim zijn; 4% zou zich tot de PKN rekenen en 7% zou tot een van de overige kerkgenootschappen horen.

Het aantal mensen dat kerken bezoekt is echter nog veel lager: WRR, Geloven in het publieke domein (2006) p.98.: “We schatten het aantal kerkgangers op 479.000. Dit komt overeen met ongeveer 24 procent van de doopleden en belijdende leden” [...] “Het aantal leden van de Protestantse Kerk daalt de afgelopen jaren gestaag en volgens de prognoses zal die daling zich voortzetten. Op grond van de trend volgens het SCP (Becker en De Hart 2006) is in 2020 een halvering van het aantal leden te verwachten.”

³ SCP, Godsdienstige veranderingen in Nederland (2006), p. 76: “Er is minder vertrouwen in de kerken dan in het onderwijs of in het bedrijfsleven. [...] Een aanzienlijk deel van de bevolking kent de kerken geen prestige toe. De helft van de Nederlanders ontkent bijvoorbeeld dat de kerken zinnige dingen kunnen zeggen over levensbeschouwelijke vraagstukken.”

De vmbo'er: meer dan de helft van de Nederlandse scholieren zit op het vmbo (CBS 2008, p.33). Het vmbo waar wel eens laatdunkend over wordt gedaan. Het vmbo wat een 'slechte naam zou hebben' (vgl. Trouw 28-2-2005). Laat mij dit punt meteen maken: volledig onterecht! Veel vmbo'ers die ik ken zijn jonge, gemotiveerde mensen die dan wel sommige dingen moeilijk kunnen vinden, bijvoorbeeld theoretische studie, maar ook hun gaven hebben, ergens heel goed in kunnen zijn.

Meer dan de helft van zowel kerkleden als daadwerkelijke kerkgangers van de PKN is volgens het SCP-rapport Godsdienstige Veranderingen in Nederland (2006) op basisniveau of middelbaar niveau opgeleid (SCP 2006, p.48). De vmbo'ers waar we het nu over hebben zijn de kerk van 2030 -als ze blijven. Als je de kerk vergelijkt met het vmbo-onderwijs lijkt de kerk niet echt ingericht op vmbo'ers: met veel abstracties, veel teksten, monologen, weinig *actie* en *doen*, weinig koppeling naar de praktijk van elke dag. Er komen tal van vragen naar boven, bijvoorbeeld: hoe verhoudt zich de preek van de (academisch geschoolde) predikant tot het religieus referentiekader van een vmbo'er? Hoe verhoudt zich de (vaak traditionele) kerkcultuur tot de diversiteit aan subculturen in de leefwereld van de vmbo'er? Teveel vragen om in dit onderzoek uit te diepen. Maar hoe dan ook is het krampachtig om de wereld van de kerk te isoleren van andere voor de vmbo'er veel belangrijker levensterreinen (vgl. Alma 1993) zoals school en peergroup. Het overeind houden van grenzen, in dit geval kerkmuren - we hebben het hier ook over 'kerkmuren' in didactische aanpak, in visie op informatieoverdracht, op 'leren', op preken - is kunstmatig en wordt ingehaald door de werkelijkheid. Dat laatste wil zeggen dat jongeren steeds vaker andere wegen kiezen als de kerkelijke praktijk niet meer 'klopt' met de rest van hun leven.

1.2. Onderzoek

Een onderzoek dus, naar de preek. Het was mogelijk evenzeer interessant geweest te kijken naar het onderwijs in de kerkelijke gemeente, de catechese, of naar de breedte van kerkelijke activiteiten van plaatselijke gemeenten, in samenhang. De eredienst echter is hét moment dat de hele kerkelijke gemeente bij elkaar is. De preek is daarin een prominent inhoudelijk onderdeel, sinds jaar en dag het centrum van de protestantse eredienst. Daarnaast is er nog een meer praktische reden om voor de preek te kiezen als voorwerp van onderzoek. Van alle verschillende activiteiten in de kerk is de kerkdienst nog steeds het best bezocht. De groep die de erediensten bezoeken is breder qua samenstelling dan die bij andere activiteiten.

De probleemstelling voor dit onderzoek luidt als volgt:

Wat is de relatie tussen wat de predikant beoogt bij het maken van keuzes tijdens de voorbereiding en uitvoering van zijn/haar preek, en wat de vmbo'er⁴ hoort en ervaart?

Daarbij zoeken we in het empirische deel eerst naar antwoorden op een viertal deelvragen:

1. *Welke intenties heeft de predikant bij de voorbereiding van zijn/haar preek?*
2. *Welke concrete keuzes maakt hij met het oog op de uitvoering ervan?*
3. *Welke concrete keuzes maakt hij tijdens de uitvoering ervan?*
4. *Wat hoort de vmbo'er tijdens de preek?*

Op dit inleidende hoofdstuk volgt eerst een theoretisch kader in deel 1, bedoeld om inzicht te verschaffen in de achtergronden bij de kernelementen uit de probleemstelling: *preken, predikant, hoorder, vmbo'er*, en de *ontwikkeling van identiteit en geloof* bij jongeren, omdat het *horen en ervaren* van de vmbo'er (tijdens de preek) hier nooit los van staat.

Na het theoretisch kader volgt in het empirische deel in deel 2 het kwalitatieve onderzoek. In de onderzoeksopzet wordt uitleg gegeven over de keuzes bij de aanpak van dit onderzoek. Vervolgens volgen portretten van de respondenten bij wie we de semi-gestructureerde (stimulated recall) interviews hebben afgenomen. Deze scriptie eindigt na de analyse van de onderzoeksresultaten met de conclusies.

⁴ Ons onderzoek beperken we tot vmbo-jongeren in de leeftijd van 14-16 jaar. De jongste groep, de brugklassers laten we buiten beschouwing, omdat dezen over het algemeen minder ver in hun ontwikkeling zijn. Verder hebben we niet geselecteerd op leerweg, en omdat het inhoud en niveau van de verschillende leerwegen, van de basisberoepsgerichte leerweg tot en met de theoretische leerweg nogal uiteenlopen, is het mogelijk dat we ook in ons onderzoek grote verschillen tegenkomen tussen de jongeren onderling.

2. Predikant en hoorder

2.1. Preken, predikant en hoorder

Preken is iets bijzonders vergeleken met de werkvormen in het onderwijs. Preken is veel meer dan onderwijzen, is een unieke communicatievorm die nergens anders gebruikt wordt. In de christelijke preek draait het om de Bijbel, het woord van God er wordt in de traditionele kerk veelal gepreekt vanuit die oude tekst, waarbij die tekst leidend is voor de inhoud. En hoewel de preek is bedoeld voor alle leeftijden en alle categorieën van mensen (vgl. Dingemans 1991, p.137) is de luisteraar, of beter de hoorder nog wel eens buiten beeld gebleven. Schaap-Jonker schetst in haar dissertatie *Before the Face of God* (een interdisciplinair onderzoek naar de betekenis van de preek en Godsbeeld, persoonlijkheid en gemoedstoestand van de hoorders (2008)), hoe lange tijd weinig aandacht is geschonken aan de individuele eigenschappen en achtergronden van de hoorders van de preek. Dat is volgens haar aan het veranderen. Ze houdt met o.a. Lange (1976) een pleidooi dat predikanten zich al in de voorbereiding van hun preek richten op de hoorder: “The sermon interprets the text with respect to the listener, clarifies the situation of the hearer, and makes clear the relevance of the text for the hearer, aiming at understanding. [...] By implication, preachers should be acquainted with the starting position of the hearers, knowing ‘where people are’ and ‘where they are coming from’- not only theologically and spiritually, but also psychologically. Thus preachers must understand the hearer’s religious beliefs and thoughts, their attitudes, values, and dispositions, as well as their processes of believing, thinking, experiencing and acting at the time when the sermon is preached” (Schaap-Jonker 2008 p.9).

Om het fenomeen *preek* en wat er gebeurt met de hoorder efficiënt in kaart te brengen volgt in de volgende twee paragrafen een samenvattende bespreking van de belangrijkste aandachtspunten van Schaap-Jonker met betrekking tot preken §2.1.1. en het luisteren naar de preek §2.1.2. (Schaap-Jonker 2008; p.70 e.v.):

2.1.1. N.a.v. Schaap-Jonker: Aspecten van preken.

Preken is een vorm van mondelinge communicatie in een kerkdienst. Daarbij wordt taal gebruikt. Taal heeft niet één duidelijk gedefinieerde betekenis, maar omvat meerdere betekenissen en roept deze ook op. Betekenis kan niet gescheiden worden van degene die de taal gebruikt en degene die ernaar

luistert, de hoorder is een actieve deelnemer in de betekenisverlening (vgl. Alii 2009, p.103). Taal heeft een objectieve kant, het kan verwijzen naar op zichzelf staande fenomenen en realiteiten. De betekenis van taal wordt beperkt door de context ervan:

- a. De verbale context, de plaats van een uitspraak in het geheel van een tekst.
- b. De situatie waarin de taal wordt gebruikt.
- c. De sociaal culturele context: de hoorder construeert geen betekenis uit het niets, maar gebruikt daarbij culturele en sociale referentiekaders.

In de preek wordt gebruik gemaakt van religieuze taal. Religieuze taal heeft drie functies:

- a. Een evocatieve functie: religieuze taal verwijst niet alleen naar een religieuze realiteit, maar geeft ook toegang tot die realiteit.
- b. Een expressieve functie: religieuze taal benoemt en reflecteert op de ervaringen van gelovigen.
- c. Een formatieve functie: religieuze taal biedt een infrastructuur voor de gemeenschap, de religieuze taal in een gemeenschap verwoordt de tradities, aannames, en praktijken in die gemeenschap.

De plaats in de liturgie maakt van de preek een rituele activiteit. Preek en liturgie horen onafscheidelijk bij elkaar en zijn functioneel afhankelijk van elkaar. In de liturgie is sprake van een wisselwerking tussen predikant en gemeente. De gemeente transformeert in de preek van publiek naar gemeenschap. De primaire functie van de preek vanuit liturgisch perspectief is niet cognitief leren, of informatieoverdracht maar *ervaren*. De liturgie heeft invloed op de preek, want de liturgie is het kader waar vanuit de preek geïnterpreteerd wordt. Het is daarom belangrijk dat preek en liturgie zijn afgestemd.

De preek is een rituele activiteit die wekelijks terugkeert, en overeenkomstig vaststaande patronen wordt uitgevoerd. De preek heeft een performatief karakter: het is een 'performance', verwijst niet alleen naar een andere realiteit, maar representeert, actualiseert en schept deze andere realiteit. Hierin is de hoorder in relatie, met God, maar ook met de predikant en met de gemeente. Rituelen hebben de functie de ervaringen uit het dagelijks leven betekenis te geven. In de preek zijn deze ervaringen essentieel en relevant.

Preken heeft een transitionele functie. Preken opent een ruimte van interpretatie van transitionele aard: de hoorders verbinden hun innerlijke ervaringen met wat zij horen in de preek, reflecteren op hun leven en relaties met God. Preken kan ondersteuning bieden, bemoediging, bevestiging door de innerlijke ervaringen van de hoorder te verbinden aan religieuze realiteit.

2.1.2. N.a.v. Schaap-Jonker: Luisteren naar een preek.

Luisteren naar een preek is een relationele handeling (vgl. Dingemans 1991, p.116). Dit kan tijdens het horen op drie manieren vorm krijgen: a. absorberend, b. afstandelijk, c. transitioneel. Iemand die absorberend luistert kan overspoeld raken door de ervaring, is niet in staat afstand te nemen en te reflecteren op wat hij/zij hoort en wat er gebeurt. Bij iemand die afstandelijk luistert is wel sprake van reflectie en analyse, maar er is geen persoonlijke ervaring van betekenis. Bij de transitionele vorm begrijpt de hoorder wat hij hoort, reflecteert erop terwijl hij/zij tegelijk persoonlijk betekenis ervaart. Luisteren naar een preek heeft alles te maken met ontvankelijkheid van de hoorder ten opzichte van de Bijbeltekst, de predikant, andere mensen en God.

Het proces van luisteren, of beter 'horen' naar een preek omvat vijf fases: ontvankelijkheid, aandacht, betekenisverlening, reactie, onthouden. Er zijn verschillende factoren die ontvankelijkheid en aandacht voor een preek beïnvloeden:

- a. Akoestiek vermogen: kan de hoorder de predikant goed horen? (vgl. Alii 2009, p.103).
- b. Factoren die inherent zijn aan de preek: bijvoorbeeld taalgebruik. Als een hoorder niet in staat is de woorden, concepten, beelden in de preek te begrijpen is de aandacht weg.
- c. Intrapyschische factoren: een veelheid aan factoren binnen en buiten de kerk kunnen de hoorder negatief beïnvloeden: de fysieke en mentale staat van de hoorder, zoals vermoeidheid, angst, depressie. Ook factoren in de omgeving zoals de architectuur van de kerk, verlichting, sfeer.

Aandachtig luisteren is gedeeltelijk een selectief proces: de hoorder besluit bewust of onbewust of hij/zij wel of niet ontvankelijk wil zijn voor de preek. Selectie gebeurt op basis van het referentiekader met daarin onder andere eerdere ervaringen en (voor)oordelen. De relatie ten opzichte van de predikant hoort daar ook bij. De persoonlijke integriteit van de predikant beïnvloedt het luisteren van de gemeenschap.

Bij de betekenisverlening van de preek speelt behalve de woorden van de preek het referentiekader van de hoorder een belangrijke rol. Betekenis wordt zo gemaakt dat het aansluit bij het referentiekader (vgl. Alma 1993, p.201). Dit referentiekader bestaat vanuit de psychologie gezien uit een diversiteit aan mentale schema's. Belangrijke schema's zijn daarbij het Godsbeeld van de hoorder, de persoonlijkheid van de hoorder, de geschiedenis van de hoorder wat betreft geloven en de relatie ten opzichte van de kerkelijke traditie, het beeld van de hoorder over het concept preken.

Reactie op de preek kan direct plaatsvinden, verbaal of non-verbaal. Maar ook kan deze vorm krijgen in affectief, cognitief en gedragsmatig opzicht.

Het onthouden van een preek is problematisch: empirisch onderzoek toont aan dat hoorders de grootste moeite hebben inhoud van preken te reproduceren. Die preken die onthouden worden zijn gerelateerd aan belangrijke momenten in het leven van de hoorders. Verder blijkt dat hoorders die aangeven dat een preek hen raakte vooral meer het gevoel van geroerd te zijn herinneren dan de daadwerkelijke inhoud van de preek.

3. Ontwikkeling bij (vmbo-)jongeren

3.1. Wat kenmerkt vmbo'ers?

Een aanzienlijk deel van de middelbare scholieren zit op het vmbo. Het CBS meldde dat in 2008 55% van de middelbare scholieren op het vmbo zaten (CBS 2008, p.33). Inmiddels is dit aandeel iets afgenomen, maar nog altijd betreft het ongeveer de helft van alle Nederlandse middelbare scholieren.

De groep vmbo-leerlingen is nogal heterogeen. Vmbo-leerlingen, vooral in de theoretische en de gemengde leerweg⁵, verschillen onderling sterk in leertempo, tempo van cognitieve ontwikkeling, cognitieve stijl en uithoudingsvermogen. Er is niet één bepaalde karakteristiek te geven van dé vmbo-leerling. Om al deze leerlingen succesvol te laten zijn moeten leraren in hun aanpak rekening houden met deze heterogeniteit. Westhoff noemt wat het leerproces van de vmbo'er betreft als belangrijke kenmerken voor een succesvolle schoolloopbaan zijn leertempo, tempo van cognitieve ontwikkeling, breedte van aanpakrepertoire, uithoudingsvermogen en zelfbeeld. Leerlingen komen in het vmbo terecht op grond van een lage score op bepaalde kenmerken, maar dat betekent niet dat ze op alle punten laag scoren. Vanwege die heterogeniteit bestaat er daarom geen eenvormige 'beste aanpak', die werkt voor alle vmbo'ers. Leraren moeten daarom zoeken naar een aanpak waarin de verschillen tussen leerlingen niet teveel problemen opleveren (Westhoff 2008, p.10).

Ondanks deze grote verschillen is het toch goed een globale inventarisatie te maken van kenmerken die op vmbo'ers van toepassing kunnen zijn, nadrukkelijk dus niet stigmatiserend bedoeld, maar als een mogelijkheid om inzicht te krijgen in de diversiteit aan problematiek die bij sommige vmbo'ers kan spelen:

- **Praktijkgerichtheid:** Veel vmbo'ers zijn meer 'doeners' dan denkers. Zij vinden het prettiger om in een praktijkgerichte omgeving te leren die de werkelijkheid van het gewone dagelijkse leven zo

⁵ In het vmbo zijn vier verschillende leerwegen: 1. De basisberoepsgerichte leerweg (23%), geldt als het laagste niveau en is bedoeld voor leerlingen die vooral praktisch zijn ingesteld. 2. De kaderberoepsgerichte leerweg (27%) richt zich op praktisch ingestelde leerlingen, maar het theoretisch niveau is hoger. 3. De theoretische leerweg, (36%), is ongeveer wat vroeger de mavo was. In deze leerweg wordt geen examen gedaan in beroepsgerichte vakken, maar alleen in algemene vakken. 4. De gemengde leerweg (14%), heeft hetzelfde niveau als de theoretische. Het verschil is dat leerlingen die deze route volgen in één beroepsgericht vak examen doen. Behalve over verschillende leerwegen zijn vmbo'ers in de bovenbouw ook verdeeld over vier sectoren: techniek, economie, zorg & welzijn en landbouw. Binnen die sectoren kunnen leerlingen kiezen uit verschillende brede of minder brede programma's. Officieel pas vanaf de derde klas, maar vaak al vanaf de brugklas worden zij verdeeld over de vier leerwegen.

goed mogelijk benadert. In de bovenbouw van het vmbo vindt het leren veelvuldig in praktijklessen en stages plaats. Vmbo is steeds vaker 'do to learn' dan 'learn to do'.

- Echtheid, authenticiteit: Hoewel dit voor veel postmoderne mensen geldt, misschien nog wel meer voor vmbo'ers: vmbo'ers kunnen vaak minder vertrouwen op rationele vermogens. Het gaat daarom allemaal gewoon gevoelsmatiger. Ook zijn ze soms minder in staat onder woorden te brengen wat ze zouden willen. Als gevoelsmatige compensatie hiervan hebben vmbo'ers als een soort instinct een feilloos gevoel ontwikkeld voor 'echtheid'. Veel vmbo'ers zijn min of meer allergisch voor mooie maar nietszeggende woorden, èchte aandacht is waar het om gaat.
- 'Huisje, boompje, beestje': Veel vmbo'ers hebben niet veel op met hoogdravende ambities. Doe maar gewoon, dat is al gek genoeg. Diep van binnen verlangen ze naar het gewone burgermansgeluk: een leuke vriend of vriendin, een huis, een baan. Wrang genoeg is dat juist wat een flink deel van de leerlingen in het vmbo moet missen: een grote groep komt uit een problematischer sociaal milieu, met veel eenoudergezinnen, misbruik, verslavingsproblematiek.
- Alles gebeurt vandaag: Je leeft vandaag, morgen zien we wel. Voor veel vmbo'ers is de belangrijkste realiteit die van vandaag, van dit moment. Lange termijndoelen zijn niet voor hen weggelegd, als het niet op korte termijn iets oplevert heeft de vmbo'er moeite zich voor iets in te spannen. En het formuleren van kleine tussenstappen om bij een doel te komen dat verder weg ligt is soms erg moeilijk. Overigens hoeft dat 'opleveren' ook maar heel klein te zijn: een knipoog van erkenning kan al voldoende zijn.
- Trends en hypes: Veel van wat er in de leefwereld van jongeren, op internet, op TV gebracht wordt heeft een hoge mate van 'hypegehalte'. Vmbo-jongeren zijn wel kritisch, maar minder goed in staat 'de geesten te scheiden', en zijn bij een voldoende overtuigend verhaal sneller geneigd dingen voor 'waar', en 'de moeite waard' aan te nemen. Zij hebben minder kritisch vermogen om iemand die een heel duidelijk authentiek overkomend, maar corrupt verhaal houdt te betrappen. Wat het volgen van trends en hypes betreft zijn vmbo'ers wel selectief: pragmatisme is leidend bij het beoordelen of idealen de moeite van het navolgen waard zijn. Veel vmbo'ers zijn daarbij erg gericht op de vriendengroep, en vinden het prettig om in die groep voor 'vol aangezien te worden'.
- Succeservaringen en erkenning: Veel jongeren in het vmbo hebben een leven lang tekort aan succeservaringen. Al op de basisschool haalden zij 'vijven' en 'zesjes' waar anderen 'zevens' en

‘achten’ scoorden. De keuze voor het vmbo op zich is in de meeste gevallen een negatieve keuze: het kind kon nu eenmaal niet goed leren, en kon daarom niet naar de havo of het vwo, dan blijft het vmbo over. Dit zit in de ‘botten’ van veel vmbo’ers. Het is voor veel van hen opademen als zij ontdekken dat ze iets goed kunnen en complimenten of hoge cijfers krijgen.

- Moeite met abstracties. Vmbo’ers hebben grotere moeite abstracte begrippen en redeneringen te begrijpen. Gedachtegangen die zij niet vanuit hun eigen dagelijkse praktijk door ervaring herkennen gaan grotendeels aan hen voorbij, of ze zullen geneigd zijn een eigen invulling aan voor hen onbekende begrippen en verhalen te geven, die aansluiten bij de hun bekende wereld. Daarbij komt dat zij een relatief kleine zowel actieve als passieve woordenschat hebben, waardoor veel begrippen in moeilijkere redeneringen uitleg behoeven.
- Pragmatisch: De praktijk van het dagelijks leven is leidend. Wat daaraan niet waarneembaar iets toevoegt is niet bruikbaar. Voor hun toekomstig functioneren in werk- en maatschappelijke situaties achten vmbo-leerlingen technisch-vakmatige competenties van veel groter belang dan algemene competenties (Van der Sanden, Streumer, Doornekamp en Teurlings 2001 in Kuhlemeier 2005 p.68).
- Leerproblemen: Veel vmbo’ers zitten op het vmbo omdat zij minder aanleg hebben om (theoriegericht) te leren. Dat kan door allerlei dingen veroorzaakt worden, door aanleg of sociale omgeving. Veel vmbo’ers hebben een zeer korte spanningsboog, afhankelijk van de werkvorm waarin zij bezig zijn te leren. Daarbij zouden we een lange lijst van problemen met leren kunnen schetsen. Meest voorkomend zijn dyslexie of dyscalculie, ADHD, en daardoor concentratiegebrek en/of lichamelijke of innerlijke onrust. Bij al deze problemen geldt de open deur dat negeren van het probleem niets oplevert, maar de oplossing met erkenning begint.

Ook op sociaal cultureel vlak wijken vmbo’ers op een aantal punten af van de gemiddelde Nederlandse bevolking. Ze hebben vaker laag of lager opgeleide ouders, en ze hebben vaker ouders die werkzaam zijn in een technisch beroep. Vmbo’ers zijn in vergelijking met andere jongeren relatief traditioneel wat betreft netwerkvorming: slechts een kwart doet aan verticale netwerkvorming, waarbij relaties worden aangegaan op basis van gemeenschappelijke interesse en niet, zoals bij horizontale netwerkvorming, op basis van afkomst en andere sociaal demografische kenmerken. Ongeveer twee derde van de vmbo’ers heeft vrienden die grofweg dezelfde sociaal demografische kenmerken hebben als zichzelf (Groeneveld, Kenmerkend vmbo 2008 p. 10, 12).

3.2. Problemen en oplossingen in het vmbo

Maar dé vmbo'er bestaat dus niet. Bij de invoering van het vmbo in 1999 ontstonden problemen vooral wanneer vmbo'ers behandeld werden als één pot nat. Leerlingen verschillen sterk van elkaar, onder meer in belangstelling, leertempo en intellectuele capaciteiten. In het traditionele klassikaal frontale onderwijs werd uitgegaan van klassen: homogene groepen. Dit leidde tot een groot aantal problemen, waarvan het motivatieprobleem waarschijnlijk het meest belangrijke is (Kuhlemeier 2005 p.25). "Er is sprake van een zorgwekkende kloof tussen het algemeen vormende deel van het vmbo-programma en het beroepsgerichte deel. Leerlingen in het vmbo hebben vaak moeite met de algemeen vormende vakken en de toepassing ervan in de (gesimuleerde) maatschappelijke of beroepspraktijk, vooral als beide vakken voor hetzelfde begrip andere termen gebruiken, of als vakken op heel verschillende tijden soortgelijke leerstof aanbieden. Dit vraagt een vorm van transfer waar veel vmbo-leerlingen moeite mee hebben." (Straetmans & van Diggele 2001 in Kuhlemeier 2005, p.11; Van der Sanden, Van Os & Kok 2003 in Kuhlemeier 2005, p.45). Zijn de theorie en praktijk strikt gescheiden en wordt er veel theorie behandeld die je in de praktijk niet nodig hebt, dan ontstaat onverschilligheid en uiteindelijk vervreemding (Van Emst 2004, in Kuhlemeier 2005, p.48).

Mede als reactie op deze problemen is op veel scholen in het huidige vmbo-onderwijs is het zogenaamde 'nieuwe leren' in allerlei verschijningsvormen ingevoerd. Veel van die varianten zijn gestoeld op het sociaal-constructivisme, wat onder meer zijn oorsprong vindt in het denken van de Amerikaanse pedagoog en filosoof John Dewey (1859-1952) (vgl: Bakker 2001 in Hellemans 2001, p.77 e.v.; Alii 2008, p.201). Deze leertheorie heeft veel aandacht voor wat leerlingen zelf in te brengen hebben en meebrengen naar school, en beoogt actief (doen en denken), samenwerkend en zelfregulerend en reflecterend leren in reële praktijksituaties (Kuhlemeier 2005, p.3). Veel vmbo-scholen streven daarbij naar een vergaande integratie van algemeen vormende vakken (theorie) met de beroepsvakken (praktijk). Het belangrijkste voor de vmbo'er lijkt wat Kerkhoffs noemt 'het drieledige toekomstperspectief' van leerlingen: arbeid (betaald of onbetaald), vrije tijd en maatschappelijk functioneren. De verwachting is dat veel van de inhoud van de algemeen vormende vakken hierbij zonder veel problemen gemist kan worden, met name voor de beroepsgerichte leerweg (n.a.v. Kerkhoffs 2004 in Kuhlemeier 2005, p.55; vgl. Laming 2010, p.26).

4. Identiteit en geloof bij jongeren

4.1. Ontwikkeling van identiteit en geloof bij jongeren

Zoals bij elk mens de puberteit een spannende en ingrijpende periode is in de ontwikkeling van de identiteit, zo geldt dat ook voor vmbo'ers. Ook de geloofsontwikkeling van jongeren hangt daarmee samen. Anno 2010 lijkt dat ontwikkelproces complexer geworden, omdat er minder duidelijke, min of meer vaststaande culturele kaders zijn in deze postmoderne tijd dan pakweg dertig jaar geleden. Het is niet meer per definitie zo dat je wordt geboren in een bepaalde geloofsgemeenschap en daarin blijft tot je sterft. Waar vroeger de gemeenschap in de verzuilde samenleving je identiteit voor een groot deel bepaalde is het identiteitsvormingsproces tegenwoordig een eneroverende zoektocht geworden waarin jongeren als individu, soms met een grote verscheidenheid aan (sub)culturen, identificatiefiguren en idealen in aanraking komen (zie o.a. WRR 2006, p.74; Bakker 2001 in Hellemans 2001, p.76.). In reactie op de culturele veranderingen zijn godsdienstpedagogen veel minder gaan focussen op gemeenschappen, en veel meer op hoe de identiteit van het individu gevormd wordt. Identiteit is niet een statische, vastgelegde levenskern van mensen, die na de puberteit komt vast te staan, maar de dynamische eigenheid van mensen in relatie tot de omstandigheden, de opvattingen die mensen huldigen en praktijken waaraan mensen deelhebben in hun leven. Er worden steeds elementen aan toegevoegd en van verwijderd (Alii 2009 p.45; Marcia in Adelson 1980, p.159). Alii: "Om iemand (een zelf) te worden moet de ander en moet het andere steeds opnieuw geïntegreerd worden in het eigen bestaan; via taal en ook met behulp van de mentale voorstellingen die je je hebt gevormd van de wereld (zoals mensen en denkbeelden) om je heen. Communicatie is een noodzakelijke voorwaarde voor godsdienstige opvoeding" (Alii 2009 p.45,46).

Het analyseren van hoe de identiteit van jongeren zich vormt kan met behulp van het begrip narratieve identiteit: "Mensen ervaren hun eigenheid als ze navertellen wat hen overkomt in het leven, en op die manier herbeleven en opnieuw interpreteren. Identiteit is dan niet opgevat als een eindelijk bereikte en gereedgekomen, precies omschreven levenskern, maar als een voor anderen en henzelf herkenbare manier van doen, een proces om met verhalen en praktijken lijn te ontdekken en te bewaren in de veelheid van indrukken en opvattingen gedurende het leven" (n.a.v. Ricoeur, 1992: Alii 2009, p.46). "Met het begrip narrativiteit bedoelen we niet allen het vertellen van verhalen, maar meer nog het begrijpen van complexe relaties tussen handelingen en houdingen tegen de achtergrond van gedeelde waarden en normen zoals die doorgegeven worden in verhalen. [...] Narrativiteit heeft bovendien betrekking op het plaatsen van eigen handelingen in het grotere geheel

van de persoonlijke biografie. [...] Tegelijk vormt het verhaal ook een beschermende laag tegen al te grote kwetsbaarheid. Door eromheen te vertellen, kleurrijke details, verbijzonderende articulaties en zogenaamd verhelderende zijpaden te bewandelen, creëert het verhaal een omhulsel voor te grote kwetsbaarheid van existentiële ervaringen” (Alii 2009, p.105; vgl. ook Alma 1998, p.76). Bij het analyseren van de verhalen van jongeren kan de methode van Marcia (1980) een goed kader bieden.

4.1.1. Marcia

Marcia heeft een methodologie ontwikkeld voor analyse van het ontwikkelproces van identiteit (Marcia 1980, in Adelson 1980, p.160). Hij maakt onderscheid tussen vier zogenaamde *identity statuses*. De vier momenten geven de positie aan van de jongeren met betrekking tot keuzen die hij/zij al dan niet gemaakt heeft op de gebieden beroep, ideologie en geslachtsrol. Marcia hanteert twee criteria: 1. de aanwezigheid of afwezigheid van ‘crisis’, dat wil zeggen ontdekkingsmomenten waarbij een keuze gemaakt moet worden en 2. de mate van persoonlijke betrokkenheid in relationeel opzicht, het aangaan van verplichtingen en bindingen: ‘*commitment*’.

1. *Foreclosure* is er veel commitment, maar nog geen crisismoment doorgemaakt: maatschappelijke en ideologische keuzes van ouders worden gevolgd maar zijn (nog) geen eigen keuzes.
2. *Identity diffusion* waarin er geen sprake is van commitment, maar nauwelijks van het maken van een keuze: de ideeën van de persoon zelf en van anderen lopen door elkaar. Jongeren voelen (nog) geen behoefte om keuzes te maken in deze fase.
3. *Moratorium* is een fase waar in er crisis wordt doorgemaakt: er moet een keuze gemaakt worden, maar er is geen of nauwelijks commitment. Experimenteergedrag hoort in deze fase.
4. *Identity Achievement* is het moment waarop een duidelijke keuze is gemaakt en ook commitment is, de identiteit komt in balans.

Deze vier momenten kunnen op verschillende terreinen –bijvoorbeeld religie en beroepskeuze– tegelijkertijd doorlopen worden en verschillend zijn. (Marcia 1980, in Adelson 1980, p.160; Alii 2009, p.159; De Wit 1997, p.202).

4.1.2. Alma ‘Geloven in de leefwereld van jongeren’ 1993

Om meer inzicht te krijgen in hoe jongeren tegen geloven aankijken belichten we in dit hoofdstuk een van de grotere onderzoeken, dat van Alma: ‘Geloven in de leefwereld van jongeren’ (1993). Een samenvattende opsomming van haar belangrijkste -voor dit onderzoek relevante- conclusies (Alma 1993, p.199 e.v.; p.251):

- De onderzochte jongeren associëren het begrip *geloven* met het christelijk geloof, welke rol dit ook in hun leefwereld speelt. Jongeren hanteren het begrip *geloven* niet voor wat ze bezighoudt en houvast verleent bij de omgang met gevoelens en ervaringen, tenzij het daarbij gaat om het christelijk geloof. Dit komt echter zelden voor, en alleen bij jongeren die bij hun ouders zien dat dezen steun ondervinden van het geloof (vgl. Dingemans 1991 n.a.v. Andree, p.120; Alma 1998, p.108). Wat betreft de omgang met gevoelens en ervaringen: daarbij zijn vooral identificatie met ouders en leeftijdgenoten, het ontvangen van sociale steun van ouders en leeftijdgenoten, en het vinden van afleiding (in vrijetijdsactiviteiten) belangrijk.
- De onderzochte jongeren lijken niet te kritisch te reflecteren op hun levensbeschouwelijk referentiekader (vgl. ook Alma 1998, p.282) of dit bij te stellen. Verder blijkt het christelijk referentiekader indien aanwezig, een geïsoleerde plaats in te nemen in hun leefwereld. Het is vooral verbonden met de thuissituatie en met de kerk en heeft in die levensdomeinen een grote mate van vanzelfsprekendheid. Andere levensdomeinen (school, vrije tijd, werk, vrienden) zijn belangrijker om hun doelstellingen te realiseren en staan centraler in hun leefwereld. Maar deze levensdomeinen bieden vrijwel geen identificatiemogelijkheden met betrekking tot geloven.
- Bij jongeren die kerkelijke en godsdienstige betrokkenheid van ouders als geloofwaardig ervaren, zijn kerk en geloof verbonden met een fundamenteel gevoel van vertrouwen en veiligheid, dat vooral op de relatie met de ouders lijkt te berusten. Het is echter ook zo dat bij deze jongeren het christelijk geloof er bij de meesten desondanks weinig 'toe doet' bij de inrichting van hun leefwereld en de omgang met ervaringen. Kritische vragen worden niet gesteld bij het geloof, maar het wordt evenmin geactiveerd als zingevingbron. Christelijk geloof komt in het zingevingproces hooguit indirect en gefragmenteerd in beeld: via identificatie met ouders worden elementen, ontleend aan de christelijke traditie, benut in de zingevende oriëntatie, naast andere zingevingbronnen die vaak een belangrijker rol spelen.
- Er zijn behalve de ouders weinig identificatiemogelijkheden op het gebied van geloven. Als ouders minder prominent worden in hun leefwereld, en zij zich aan andere modellen oriënteren om te kunnen voldoen aan de aan hen gestelde eisen, verliest het geloof aan relevantie.
- Jongeren moeten als gevolg van de individualisering en het verdwijnen van traditionele kader in de postmoderne cultuur (vgl. WRR 2008) flexibel zijn en veel op zichzelf reflecteren. Er wordt hun geleerd dat ze 'er zelf iets van moeten zien te maken' (vgl. Bakker 2001 in Hellemans 2001, p.82; Alma 1998, p.107). In hun zelfbeeld staat eigen verantwoordelijkheid centraal als zingevingbron, al conflicteert dit wel met andere behoeften die jongeren ervaren. Daarnaast worden zij bij de vormgeving van een eigen leefstijl geholpen door het grote aanbod van identificatiemodellen, onder andere via massamedia, waaraan gedragalternatieven te ontleen zijn. Dat werkt echter in de hand, dat velen zich niet aan één bepaalde groep of overtuiging binden: jongeren trainen

zich in een grillige levensloop met veel afgesloten wegen en nieuwe beginnetjes, door bij confrontatie met problemen en tegenstrijdigheden in hun leefwereld de aandacht te verleggen naar iets anders. Dit coping-gedrag (vgl. Alma 1998, p.90) is te begrijpen als een reactie op de eisen die in deze tijd en in deze cultuur aan jongeren gesteld worden: zij leren participeren in een geïndividualiseerde samenleving.

- Veel keuzes hebben voor jongeren een grote mate van vanzelfsprekendheid, omdat ze op belangrijke punten de ouders navolgen en in die zin voor gebaande wegen kiezen. Veel ouders hebben zelf ook een individualistische levenshouding, bevinden zich in een soortgelijk leerproces (vgl. Bakker 2001 in Hellemans 2001, p.82). Daarbij komt dat individualiseringstendenzen niet overal in gelijke mate zichtbaar zijn. Voor een aantal jongeren geldt dat hun leefwereld nog vrij homogeen is, en dat het christelijk referentiekader als overkoepelend zingevingskader functioneert. Vanzelfsprekendheid en homogeniteit zal in de toekomst echter steeds moeilijker te handhaven blijken te zijn.
- Jongeren beschikken over het vermogen met de fragmentarisering van, en tegenstrijdige verwachtingen in hun leefwereld om te gaan met behulp van de identificatiemogelijkheden in verschillende levensdomeinen, zoals met name leeftijdgenoten die bieden. Zij ontleen daaraan deel-identiteiten en weten van verschillende, eventueel strijdige referentiekaders elementen te benutten die hen houvast bieden in specifieke behoeftesituaties.

4.1.3. De rol van de digitale revolutie

Wat het laatst genoemde punt van Alma betreft: met dat we nu sinds het onderzoek van Alma zeventien jaar verder zijn lijkt de rol van ouders en het vertrouwde referentiekader niet kleiner, maar de relatieve invloed van alternatieve identificatiemodellen via internet (sociale netwerken, Youtube, etc.) en moderne communicatiemiddelen (sms, msn, etc.) veel groter geworden. De opkomst van het internet heeft gewerkt als katalysator van deze effecten. Uit het Hiteq-onderzoek naar jongeren en het gebruik van communicatietechnologie blijkt dat jongeren in hun internetgebruik vooral gericht zijn op 'vitamine R', het geheel van vriendschappelijke en sociale relaties. "Wat de inhoud van de communicatie betreft valt op dat zij vooral bezig zijn hun identiteit te managen: wie ben ik, wie kan ik zijn, hoe kom ik zover, wat vinden anderen daarvan en hoe kan ik dat vervolgens aanpassen. Via profielsites als CU2, Sugababes, Funkygirls en Happygirls presenteren zij zich met hun foto's, interesses en andere persoonlijke gegevens, vaak zonder schroom. Jongeren van de netwerkgeneratie lijken zich veel meer onderdeel van een geheel te voelen dan de generaties vóór hen. Het ligt minder voor de hand om iets individueel op te lossen en meer om in teams te werken. [...] Het gaat er niet meer om waar je kennis kunt vinden, maar of je in een netwerk zit of kunt binnenkomen in een

netwerk waar je bepaalde kennis kunt vinden. Daar schuilt ook een gevaar in: mensen zullen geneigd zijn om zich aan te sluiten bij netwerken die bij hen passen. Dit beperkte blikveld werkt remmend op de oordeelsvorming van de leerder. Een opvoeder, (ouder, onderwijzer, mentor, coach) heeft de uitdaging de leerder te stimuleren om verder te kijken dan zijn eigen kring.” (Groeneveld, De digitale wereld, p.7, 10).

4.2. Religieus taalgebruik bij vmbo-jongeren

Tot slot van dit hoofdstuk aandacht voor een onderzoek onder vmbo-jongeren in het kader van het Europese onderzoeksproject REDCo wat als doelstelling heeft de rol die religie speelt in het leven van jonge mensen te onderzoeken. Het doel van Tavecchio in haar onderzoek is de manier te ontdekken van spreken over religie, zoals vmbo'ers die zélf gebruiken: “jongeren van nu zijn te typeren als zoeker, die vanuit hun zoekerschap oude begrippenkaders en praktijken herschikken, het zogenaamde ‘bricoleren’ (vgl. Alii 2008, p.96). Er bestaat een sterk geïndividualiseerd verlangen onder jonge mensen om zich te verliezen in iets dat groter is dan het ik. Jonge mensen hebben ontmoetingen met het numineuze, maar het ontbreekt hen aan een tweede taal om daarover met zichzelf en andere te communiceren. Er bestaat grote openheid en nieuwsgierigheid naar religie als tweede taal” (Tavecchio 2008, in Ter Avest en Bertram-Troost 2009, p.80). Uit het onderzoek van Tavecchio blijkt dat gelovige vmbo'ers over het algemeen cognitieve religieuze taal hanteerden, een zogenaamde eerste taal. De vooronderstelling dat religieuze taal alleen op het spoor te komen is als er affectieve religieuze taal klinkt blijkt inadequaat. Door te vragen naar concrete voorbeelden en toepassingen uit de leefwereld van de leerling wordt duidelijk welke betekenis de leerling zelf aan het genoemde geeft. Later kunnen zij ook komen tot een tweede taal met religieuze lading, maar dat is niet noodzakelijk. (Tavecchio 2008, in Ter Avest en Bertram-Troost 2009 p.80).

In ons onderzoek richten wij ons vooral op wat Tavecchio noemt ‘gelovige, kerkgaande jongeren’. Zij schrijft daarover: “De religieuze taal van kerkgaande jongeren lijkt nietszeggend te zijn geworden. Typisch religieuze begrippen stuiten bij jongeren op weerstand omdat ze levensvreemd aandoen. De vraag die gesteld moet worden richt zich dan ook op hoe jongeren zelf hun leefwereld interpreteren. Voor kerkelijke jongeren is het begrippenkader van de kerken zo goed als niet relevant meer voor het eigen leven, het doet hen niets meer. Daarnaast is de religie van de jongeren continu in reconstructie in relatie tot hun persoonlijke ervaringen; velen ervaren de paradox in de tijd. Met het uitdoven van een specifieke geloofstaal is ook een aantal grondervaringen uitgedoofd. Een christelijk referentiekader garandeert dus niet dat dit ook zingevend functioneert in iemands leven. Dit alles heeft te maken met sociaal culturele individualiseringsprocessen. Het westerse individualisme heeft

zijn weerslag in zinsvragen, waarbij de religieuze taal verandert. Mensen spreken in meer bedekte dan openlijke termen over God en geloof. [...] In de postmoderne tijd waarin jongeren leven, hebben ze te maken met een snelle gecompriëerde wereld met aparte leefsferen. Het spreken over God wordt daarin tot een metaforisch spreken; 'God als metafoor voor het onzegbare'. Door de secularisatie weten jongeren weinig over hun eigen geleefde traditie en/of godsdienst en daarnaast bestuderen ze de aan hen overgeleverde godsdienst als een vreemde taal" (Tavecchio 2008, De stroom van de leerling, p. 35).

Deel II – Kwalitatief onderzoek

5. Onderzoeksopzet

5.1. Probleemstelling en deelvragen

Dit onderzoek bevindt zich in het grensgebied van de praktische theologie en de godsdienstpedagogiek. De probleemstelling voor dit onderzoek is opgebouwd volgens onderwijskundig model. Hierin zullen we vooral letten op drie elementen, een drietal verschijningsvormen van curricula volgens de afbakening van Van den Akker: het ‘bedoeld curriculum’, het ‘uitgevoerde curriculum’ en het ‘ervaren curriculum’ (Van den Akker 1990, p.4.). De probleemstelling luidt als volgt:

Wat is de relatie tussen wat de predikant beoogt bij het maken van keuzes tijdens de voorbereiding en uitvoering van zijn/haar preek, en wat de vmbo’er hoort en ervaart?

Met het *bedoelde curriculum* bedoelen we de intenties die de predikant heeft en de keuzes die hij maakt bij de voorbereiding en uitvoering van zijn preek. Met het *uitgevoerde curriculum* bedoelen we de preek zelf, als toetsmoment tussen predikant en vmbo’er. Met het *ervaren curriculum* doelen we dus op wat de vmbo’er zegt naar aanleiding van de preek te hebben gehoord en ervaren.

We stellen de volgende deelvragen, als leidraad voor de interview en analyse in de volgende hoofdstukken.

1. *Welke intenties heeft de predikant bij de voorbereiding van zijn/haar preek?*
2. *Welke concrete keuzes maakt hij met het oog op de uitvoering ervan?*
3. *Welke concrete keuzes maakt hij tijdens de uitvoering ervan?*
4. *Wat hoort de vmbo’er tijdens de preek?*

5.2. Toelichting bij de deelvragen

Met intenties die de predikant bij het voorbereiden van zijn preek heeft bedoelen we voornemens van de predikant die betrekking hebben op de vorm en de inhoud van wat hij/zij beoogt over te brengen, en voornemens van de predikant die betrekking hebben op bepaalde doelgroepen onder zijn hoorders.

Bij keuzes die de predikant maakt voorafgaand aan en tijdens de uitvoering van de preek denken we aan keuzes betreffende het soort preek, keuzes betreffende de inhoud van de preek, keuzes betreffende de vorm van de preek, keuzes voor bepaald taalgebruik, bijvoorbeeld het gebruik van metaforen, keuzes om aan te sluiten bij de leefwereld van de hoorders, keuzes voor een bepaalde structuur, opbouw, gelaagdheid in de preek en keuzes om tijdens de uitvoering al dan niet vast te houden aan de eerder gemaakte voornemens, ruimte te geven voor de onverwachte inval.

De concrete uitvoering van de preek is het 'toetsmoment', de preek zelf zullen we niet als op zichzelf staand object analyseren het gaat ons er in dit onderzoek om wat predikant en vmbo'ers er over zeggen.

Met het 'horen' van de vmbo'er bedoelen we wat de vmbo'er zegt te hebben gehoord tijdens de preek, wat hij/zij zegt te hebben ervaren tijdens de preek, en welke betekenis de vmbo'er aan deze elementen zegt te hechten.

5.3. Aanpak

Dit kwalitatieve onderzoek richt zich op zowel predikanten als vmbo'ers. De kern van dit onderzoek vormen stimulated-recall interviews (vgl. Baarda en De Goede 2005, Gass en Mackey 2000), met twee predikanten naar aanleiding van een preek die zij hebben gehouden in maart 2010 en semi-gestructureerde interviews met twee keer drie vmbo'ers die de kerkdiensten waarin betreffende preken gehouden werden hebben bijgewoond.

De bedoeling van de interviews is zicht te krijgen op de individuele antwoorden van respondenten naar aanleiding van de probleemstelling en deelvragen. Bij stimulated recall wordt een situatie opnieuw doorlopen. Door met respondenten de voorbereiding en uitvoering van de preken stapsgewijs te bespreken, herbeleven dezen de situatie waarin zij zich toen bevonden en worden daarover uitgebreid ondervraagd. Zo kunnen ze vertellen wat ze dachten tijdens het voorbereiden en uitvoeren en welke praktijkkennis ze op welke manier toepasten.

Bij de interviews met de vmbo'ers is de bedoeling vergelijkbaar: door het bespreken van verschillende facetten van preek en kerkdienst herleeft de situatie in de kerk en worden ook zij daarover uitgebreid ondervraagd. De interviews met de predikanten duurden elk ongeveer drie kwartier. Om structuur te geven aan de interviews zijn een aantal relatief algemene openingsvragen vanuit probleemstelling en deelvragen van het onderzoek bedacht. De vraagstelling tijdens het interview is zo open mogelijk, om

de respondent zo veel ruimte te bieden de eigen beleving bij de verschillende vragen in eigen woorden te schetsen. De interviews met de vmbo'ers duurden elk ongeveer vijftwintig minuten. Alle interviews zijn opgenomen en volledig uitgetypt te vinden in de bijlage van deze scriptie.

In de benadering van de predikanten en de vmbo'ers is geprobeerd op een zo authentiek mogelijke, relationeel open manier– vanuit gelijkwaardigheid- in gesprek te gaan. Daarbij was het steeds belangrijk te zorgen dat de respondent zich op zijn/haar gemak voelde. Door de vraagstelling neutraal te houden, vrij van waardeoordelen, ervaart de respondent vertrouwen en wordt uitgenodigd te vertellen wat hij/zij wil. Door het toepassen van L(uisteren) S(amenvatten) D(oorvragen)-technieken wordt de inbreng van de respondent geconcretiseerd.

Naar aanleiding van de interviews met de predikanten is in kaart gebracht welke intenties en keuzes zij zeggen te hebben gemaakt, overeenkomstig de probleemstelling en deelvragen. Vervolgens zijn de uitspraken van de vmbo'ers uit de zes interviews vergeleken met deze intenties en keuzes van de predikanten. Daaruit worden de conclusies van dit onderzoek getrokken.

6. Portretten Predikanten

6.1. Ds. Predikant A.

Het interview met de D.se predikant ds. Predikant A. (19xx), vindt plaats bij hem thuis, in zijn studeerkamer. De D.se gemeente met 'Gereformeerde-Bonds-signatuur' waar hij staat sinds 20xx is voor Predikant A. zijn derde gemeente, eerder stond hij in xxx en xxx en in xxx. De preek waar het in dit interview om gaat is gehouden in een belijdenisdienst in de Oude Kerk te D.. In deze dienst werd één van de belijdeniscatechisanten ook gedoopt. Dit soort diensten is deze gemeente gewoon gezamenlijk te houden met de andere 'Gereformeerde-Bonds-wijk' in D..

Ds. Predikant A. zegt zich in eerste instantie op de kleine groep belijdeniscatechisanten te richten. Hij geeft aan het 'lastig' te hebben gevonden te bepalen of hij Hagar wel of niet als 'echt gelovige vrouw, bekeerde vrouw' zou neerzetten in zijn preek. Het vindt dat vooral 'exegetisch lastig' maar ook in verband met zijn 'theologische cultuur'. Predikant A. benoemt dat hij bang is teveel van wat hij als 'waar geloof', 'bekering' ziet, in het betreffende hebreeuwse grondwoord te leggen: "Maar exegetisch kreeg ik er ook eh... ja ik was op gegeven moment bang van leg ik niet teveel in dat woord *sjoef*, dat ik dat ja dus echt helemaal als een bekering zie. Eh, maar aan de andere kant is het wel het woord voor bekering in het Oude Testament, en zij keert dan ook terug en ze vernedert zich, juist wat... ja zo tegen haar natuur inging. Dus, ja, daar kon ik dan wel wat mee doen voor mezelf..."^{r.37} Bij het oplossen van zijn exegetische 'probleem', valt hij terug op 'autoriteiten', uit kerkgeschiedenis en eigen kerkelijke traditie.

De reden voor Predikant A.s aarzeling is het feit dat er veel mensen in de belijdenisgroep worstelen, hebben geworsteld met 'de toe-eigening van het heil'. Hij voegt eraan toe "Alleen, ja gelukkig waren er ook jongeren die ja heel vrijmoedig belijden, ja van natuurlijk we geloven dat dus ja... die worsteling hebben we achter de rug, maargoed dat kon ik later ook erin verwerken".^{r.57}

Als de groep breder getrokken wordt dan alleen de belijdenisgroep komt in eerste instantie weer die zelfde worsteling in beeld. Predikant A. heeft aandacht voor de mensen die onzeker zijn: "Ja, toch ook wel mensen die ermee zitten, van ja eh... als ze wat hebben ervaren ofzo en het soms zo heel snel wegstoppen, van ja maar het zal wel niks zijn, en voor mij kan het niet... en ... dat leeft in onze gemeente nog wel sterk hoor..."^{r.62} Hij geeft aan dat hij de terugkeer van Hagar "toch wel zo positief mogelijk geprobeerd heeft neer te zetten, om juist ook diegenen die daar zo mee worstelen ja... een hart onder de riem te steken."^{r.69}

Predikant A. kent een aantal vmbo'ers en legt een relatie naar zijn catechesegroepen. Hij geeft aan "dat we iedere week op catechisatie de preek even terug laten komen, enneh, dat weten ze ook dus ze zijn daar een beetje op voorbereid".^{r.74} Hij benoemt met het oog op de vmbo'er ook als specifiek probleem dat bij hem verschillende niveaugroepen door elkaar zitten en vmbo'ers zich 'afzijdiger' houden. Hoewel hij aangeeft dat hij het 'wel altijd probeert' zegt Predikant A. bij de voorbereiding van deze preek niet specifiek aan vmbo'ers te hebben gedacht.

Predikant A. is van mening dat het leren/luisteren van de vmbo'er naar de preek meer optimaal verloopt als hij concreet is en hij een koppeling legt naar de actualiteit. Volgens hem vinden vmbo'ers het moeilijk de concrete, actuele voorbeelden te vertalen naar een meer abstract, persoonlijk toegepast geloven, eventueel ook los van die voorbeelden: "dat ze dát (die voorbeelden - jadj) vaak onthouden, maar als je dan doorvraagt van ja waarom heb ik dat nou gebruikt? Dat vinden ze vaak dan toch wel heel lastig hoor."^{r.85}

Predikant A. benoemt hier herhaaldelijk in zijn ogen negatieve aspecten van de leefwereld van de vmbo'ers. Er zijn er een paar "behoorlijk ver weg" ; "de wereld trok zo."^{r.90} Hij doelt hiermee op interesses of activiteiten die buiten de theologische en sociale cultuur van deze gemeente vallen. Occultisme, paranormale interesses zijn taboe in deze traditie. Predikant A. denkt aan de groep vmbo'ers en ziet hoe voor jongeren in deze groep een dergelijk taboe kennelijk boeiend is. Hij is zich ervan bewust dat voor sommige vmbo'ers kerkgang 'moeten' is, en dat sommigen niet intrinsiek gemotiveerd zijn: "er is er ook één die is helemaal met eh... occulte zaken bezig geweest. En er zijn er een paar die moeten echt van hun ouders, maar die hebben echt zoiets van 'zodra we niet meer hoeven ziet u ons nooit meer.'"^{r.93} Predikant A. ziet verbanden vanuit de thematiek van de preek met sommigen uit de hem bekende groep vmbo'ers, ook al heeft hij hen niet specifiek op het oog gehad. Veel in de belevingswereld van de vmbo'er wordt als niet positief gewaardeerd in de theologische context waarvan Predikant A. deel uit maakt. Afschermen van die negatieve factoren en begeleiden van jongeren is nodig. Predikant A. behoudend ten opzichte van dingen die zijn theologische cultuur niet eigen zijn, ziet zaken als 'internet' en 'oosterse dingen/ spiritualiteit' als potentieel gevaar.

Predikant A. hoopt dat bij de jongeren als boodschap van deze preek is overgekomen: "Je hoopt wel dat ze beseffen, dat welke weg ze ook gaan, hè, dat dat niet een weg is waar God hen niet ziet"^{r.110}; "God laat ze niet zomaar gaan, ziet naar ze om, er is altijd weer die terugweg mogelijk."^{r.257} In de eerste plaats is dit specifiek de thematiek n.a.v. dit tekstgedeelte, maar uit latere opmerkingen blijkt dat dit grofweg (bijna) altijd de inhoud is van de ochtenddiensten in deze gemeente.

Predikant A. heeft twee 'petten': hij is dominee, en vader van een vmbo'er. Hij verdiept zich tot op zekere hoogte actief in de wereld van de vmbo'er in dit geval zijn dochter: "Ik luister met onze jongste dochter wel eens eh... clipjes. [...] En eh... ja, ik vraag ook wel heel veel over van wat voor muziek ze nou luistert. En ja, ze is ook heel erg bezig geweest, ze moest een werkstuk maken op school over spiritualiteit.[...]"^{r.138}

Predikant A. is zich bewust dat het kennen van de belevingswereld van de vmbo'er belangrijk is. Predikant A. ziet wel de noodzaak, maar heeft het gesprek met de groep nodig om er iets mee te kunnen. Catechisatie speelt een sleutelrol m.b.t. het spreken over geloof en leven, voor de predikant nodig om een goede toepassing in de preek te maken, voor de jongeren een reflectiemoment, o.a. ook op preken.

Als het gaat over de vorm of stijl waarin hij preekt komt "Bijbeltaal" ter sprake. Predikant A. noemt het als iets waar door jongeren negatief over gedacht wordt, hij is zich echter bewust dat deze kritiek ook hemzelf treft: "Want bij ons preken nogal eens collega's – en dat hoor ik toch ook wel van de kinderen, die dus helemaal ja... eigenlijk alleen maar Bijbeltaal gebruiken. En dat vinden ze ... daar zijn ze heel negatief over. [...] Alleen goed, ja, ik weet van mezelf dat dat er bij mij ook in zit."^{r.162} Predikant A. zegt verstaanbaar te willen preken. Ook zegt hij eigentijds te willen preken, met concrete, actuele voorbeelden.

Predikant A. geeft aan dat de standaardinhoud van veel (ochtend)diensten', "Evangelieboodschap – Zonde, Genade, Verzoening", de mogelijkheid van concretisering belemmert. Ofwel: hij vindt de inhoud van veel preken soms moeilijk concreet te maken. Dat vindt hij bij 'catechismus (leer)diensten' gemakkelijker.^{r.170} Hij geeft aan het ook in de ochtenddiensten wel te 'proberen'.

Predikant A. heeft jaarlijks met zijn kerkenraad een evaluatiemoment over de preek. Hij zegt nooit feedback over de vorm van zijn preken te horen. Sommigen vinden dat hij veel moeilijke woorden gebruikt, Predikant A. geeft zelf aan zich daar helemaal niet van bewust te zijn. Predikant A. ziet het 'uit je hoofd doen' als een oplossing voor het moeilijke woorden probleem. Ook de catechisatie ziet Predikant A. als middel om daar iets aan te doen. Daarnaast vindt hij dat je niet elke keer kunt zorgen dat alles helemaal duidelijk is: "Ehm ... ja. Ik heb dan zoiets van het is een christelijke gemeente, die dan zolang meedraait, en we werken daar op catechisatie over, [...] maar als ik het woord rechtvaardiging noem ga ik niet iedere preek weer uitleggen wat dat is, want ja, dan kom ik geen stap verder, maargoed dat is een keuze die je maakt."^{r.191}

Predikant A. hanteert voor veel preken een veelgebruikte basisstructuur van de preek in drie punten/gedachten. Hij zegt te proberen om bij elk punt 'wat af te dalen' en concreet te worden. Hierbij noemt Predikant A. weer de catechisatie als toetsmoment: "En daar ben ik dan altijd wel heel benieuwd naar op catechisatie van eh... komt dat nou over."^{r.208} Verder hoopt hij dat in het gezinsleven de preek wordt nabesproken. Hij faciliteert ook in dat proces door één keer in de twee maanden verwerkingsvragen mee te geven.

Predikant A. schrijft zijn preken helemaal uit. Enige improvisatie is wel mogelijk, belangrijk is vooral om 'in contact' te communiceren. Maar de inhoud is leidend. Predikant A. vindt het belangrijk dat 'de stijl verzorgd is', 'de zinnen kloppen': "maargoed, eh... ja, het heeft altijd plussen en minnen. Je hebt meer contact, je bent vrijer, alleen de stijl kan net iets minder verzorgd zijn".^{r.251} Predikant A. geeft aan meer los te komen van zijn papieren voorbereiding als hij 'op dreef' is. Er is een verband naar de wisselende context: grote gebouwen: "Ik moet zeggen dat die grote kerken, da's mooi hoor, maar er is ook iets, het heeft ook iets heel liturgisch in zich, van het moet netjes. Zo'n kerk is al zo verheven."^{r.228}, kleine persoonlijke groepen: "hoe kleiner de groep is, hoe vertrouwder, hoe meer ik durf ervan af te wijken."^{r.225} Predikant A. staat zichzelf enige ruimte toe wat 'uit het hoofd preken' betreft, maar blijft binnen zijn eigen traditionele stijl.

6.2. Ds. Predikant B.

Ds. Predikant B. (19xx) is predikant in D. sinds 19xx. Het is voor hem zijn derde gemeente na xxx en 's xxx. De wijkgemeente X is een gemeente met 'confessionele signatuur'. De preek waar het in het interview over gaat is gehouden in de xxxkerk in D. Noord in een zogenaamde 'zendingsdienst'. Het gesprek vindt plaats bij Predikant B. thuis, in zijn studeerkamer.

Ds. Predikant B. geeft aan dat het gemeenschappelijke leesrooster leidend is voor zijn keuze van schriftlezing en in navolging daarvan thema's voor de diensten. Hij wil niet te eenzijdig zijn in zijn keuze voor schriftlezing, ruimte om af te wijken van het leesrooster is er wel. Predikant B. doet dat een enkele keer. Deze dienst was een zendingsdienst, met als thema: één herder, één kudde. De keuze voor het onderwerp van de preek werd gegeven door de structuur van het kerkelijk jaar en de kerkelijke activiteiten van in dit geval onder andere de zendingscommissie. Daar werd inhoud bijgezocht, het was niet nodig dit buiten het leesrooster om te doen. De doelgroep lijkt niet direct een rol te spelen bij deze keuzes.

Als hoofdgedachte van de preek noemt Predikant B. “dat we ons bewust moeten zijn van het feit dat God weliswaar begint met Israël, maar dat hij ook in die keuze voor Israël de volken van deze wereld op het oog heeft. Dus het is Gods wil, het is zijn behagen om de wereld te redden.”^{r.837} Predikant B. kiest om het thema zending uit te werken vanuit de invalshoek van de kerkgeschiedenis.

Predikant B. legt zijn keuzes uit met betrekking tot de hoofdgedachte door te benoemen wat de overeenkomst is tussen toen en nu, schetst de houding van die eerste christenen: vrijmoedig, getuigend, als voorbeeld en legt een verband naar het leven van christenen nu. Predikant B. probeert het feit te relativiseren dat christendom, kerk, in zijn ogen, in de ogen van zijn gemeenteleden gewoon is geworden: “Het is voor ons allemaal zo gesneden koek zeg maar, het is zo bekend en zo logisch misschien ook wel.”^{r.854} Predikant B. zet hier tegenover mensen uit de internationale zuster gemeente, mensen uit andere culturen, voor wie hij de traditie van zijn eigen gemeente als veel minder vanzelfsprekend ziet.

Predikant B. geeft aan moeite te hebben iedere preek voor iedereen te maken. Hij zegt soms te kiezen voor specifieke doelgroepen, gerelateerd aan specifieke diensten. Maar deze preek was bedoeld voor de gehele gemeente. Ook benoemt hij zijn worsteling om iedereen te bereiken. Hij geeft aan dat hij wel specifiek aan jongeren heeft gedacht. Maar geeft ook aan dat hij niet goed kan peilen of het daadwerkelijk overkomt. Wat betreft de inhoud van de preek benoemt Predikant B. de les uit de geschiedenis van de vroege kerk als gericht op met name oudere jongeren, onder andere zijn belijdenisgroep van dit jaar. Hij zegt te hopen dat het hen verrast, maar twijfelt vervolgens zelf of het wel voldoende is overgekomen: “ik denk dat ik hoopte – ik weet niet of dat zo overgekomen is, dat [...] dat gewoon voor jongeren weer helder wordt van hé ja, dat kan dus heel verrassend zijn.”^{r.871} Predikant B. ziet een jongerendienst als middel om deze boodschap nog beter bij deze doelgroep te brengen.

Predikant B. benoemt de catechisatie als moment waarop hij in contact komt met jongeren. Hij geeft aan niet specifiek aan tienerjongeren te hebben gedacht bij zijn voorbereiding. Predikant B. is zich bewust van de groep vmbo'ers in zijn gemeente, geeft aan een aantal vmbo'ers in zijn gemeente te kennen. Hij zegt de vmbo'ers niet als specifieke groep bij de voorbereiding op het oog te hebben gehad. Hij zegt dat dit wel gebeurt als hij dingen aanhaalt die in de samenleving spelen die met jongeren te maken hebben. Als voorbeeld hiervan benoemt Predikant B. ‘gamen’ en ‘huiswerk’ maken als specifiek jongerenthema.

Predikant B. noemt de catechisatie als het moment waarop hij met jongeren in gesprek gaat. Wat betreft de onderwerpen uit de jeugdcultuur die hij vervolgens in een preek kan gebruiken vindt hij het belangrijk dat dit in logisch verband met het onderwerp van de preek gebeurt: “ik vind het ook gevaarlijk om dingen er zo even in te leggen. Er moet wel een natuurlijke associatie zijn, denk ik, want anders vind ik het gezocht.”^{r. 921}

Predikant B. is zich bewust van de ontwikkeling van de vmbo’er, en het nog niet afgerond zijn van dit ontwikkelingsproces. Hij ziet dat jongeren nog zoeken, dat geloof nog in ontwikkeling is en vraagt zich af of een concrete opdracht om te leven uit geloof niet te hoog gegrepen is voor de vmbo’er: “eh... of dat in de tienerleeftijd al zo kan leven, terwijl ze nog volop bezig zijn met zich een mening te vormen en dat geloof een beetje tastbaar te krijgen zeg maar... om dan ook al met de opdracht van ja, je moet eruit leven. Kijk als je op catechisatie met elkaar daarover hebt, dan vinden ze dat wel erg lastig.”^{r. 930} Voor Predikant B. zijn de catechisaties momenten waarin hij merkt hoe die ontwikkeling bij jongeren verloopt. Hij vindt dat concrete toepassing op de leefwereld van de jongeren en benoemen van keuzes in de leefwereld van jongeren belangrijk zijn voor de vmbo’er om de preek te volgen. Hij geeft aan dat de jongeren positief reageren op concrete toepassing van de inhoud door verwijzingen naar hun leefwereld: “...kwam ineens een meisje uit de gemeente ’s maandags meteen naar me toe en zegt van Dominee, die preek was echt helemaal voor mij... nou, ik vond het zo helder zei ze, hier, daar kon ik iets mee”.^{r. 939}

Predikant B. realiseert zich dat niet elke preek iedereen zal aanspreken, dat de gemeente zeer divers is. Hij vertelt daarbij dat de diversiteit aan behoeften in de gemeente in het verleden ‘verlammend’ op hem heeft gewerkt. Predikant B. geeft aan daarom tegenwoordig bij de (bijbel)tekst te beginnen en niet de verschillende behoeften in de gemeente als leidend te zien: “gewoon vooral bijna op z’n Luthers onbevangen met die teksten bezig moeten blijven gewoon. [...] in principe moet je gewoon uitleggen wat er staat.”^{r. 971}

Gevraagd naar wat Predikant B. hoopt dat vmbo’ers uit deze preek onthouden hebben noemt hij: “dat geloven in Christus Jezus dat dat inderdaad iets, dat dat een drive in je leven kan zijn, waardoor je... wat je hele leven bepaalt waardoor je een inderdaad echt levenshoud krijgt, en dat je ook in staat stelt om verantwoorde keuzes te maken, en dan ook nog in staat stelt om er echt beter te zijn voor je naaste, voor je medemens.”^{r. 1152} Hij voegt daaraan toe: “Dat is eigenlijk een klein beetje... ja het is hoog gegrepen.”

Voor Predikant B. is het gesprek en de ontmoeting op de catechisatie het moment waarop hij zelf iets ziet van de leefwereld van deze jongeren. Hij heeft jaren geleden zelf in het onderwijs gewerkt. Hij vindt dat jongeren anders denken dan destijds. Maar vindt wel dat een aantal wezenlijke dingen in de ontwikkeling nog hetzelfde zijn, vooral het feit dat jongeren op zoek zijn naar hun identiteit.

Predikant B. noemt ook een probleem met betrekking tot de catechisaties: de groep die niet naar catechisatie komt is niet in beeld – en dat is een aanzienlijk aandeel. Binnen de kerkelijke traditie in deze gemeente wordt soms relatief gemakkelijk gedacht over al dan niet volgen van catechese. En wat de groep die wel komt betreft zegt hij: “En ik denk dat die jongelui die op catechisatie zitten dat die ook in de kerk komen, en voor de rest zien we ze niet...”^{r.1007}

Predikant B. zegt dat hij probeert voor een breed publiek begrijpelijk te zijn. Hij doet dit door te kiezen voor ‘gewone omgangstaal’, zo weinig mogelijk ‘dogmatische termen’, niet ‘teveel preektoon’, geen ‘zalving in de toon’, maar gewoon praten.^{r.1015}

Predikant B. ziet in zijn preek problemen voor de vmbo’er daar waar het inhoudelijk of begripsmatig complex wordt. Een gedachtegang kan complex zijn met het oog op de geloofsontwikkeling van de vmbo’er, het kan heel verschillend zijn in hoeverre er inhoudelijk aansluiting is bij verschillende jongeren, omdat dit samenhangt met de ontwikkeling van hun identiteit en geloof. Daarbij komt dat het begrijpen belemmerd kan worden door het gebruik van moeilijke woorden. Ook kunnen er volgens hem problemen ontstaan als het theologisch referentiekader van de vmbo’er nog niet ontwikkeld is. Dat referentiekader probeert hij op catechisaties op te bouwen en te bespreken.

Predikant B. is zich bewust van gebrekkigheid van het medium preek. Hij ervaart dat als een spanningsveld, zegt afhankelijk te willen zijn van de Geest, aan de andere kant vindt hij dat hij er zelf alles aan moet doen om de gebrekkige tekst zo goed mogelijk te maken: “Ja, ik hoop dat de Geest iets... eh ja, dat is eigenlijk ook de gedachte, daar bid je van tevoren ook om dat de Geest iets met mijn woorden doet. Kijk, het blijft gewoon – dat besef je iedere keer weer, het blijft gewoon een gebrekkige tekst hè. [...] Maar je moet er wel vind ik... wat jij kan doen moet je doen.”^{r.1092} Predikant B. geeft aan wel bevestigd te worden in het feit dat preken nog steeds overkomt en gewaardeerd wordt. Hij ziet preken niet als iets wat persé op het moment zelf gewaardeerd of begrepen wordt. Dat kan ook jaren later.

Predikant B. zegt in de preek bewust concretisering aan de hand van actuele voorbeelden te maken. Hij geeft echter ook aan niet teveel bij zo’n voorbeeld te willen stilstaan.

Predikant B. geeft aan wisselend om te gaan met de keuze uit het hoofd te preken of van papier. Hij schrijft wel elke preek uit, maar houdt zich niet altijd aan wat hij heeft opgeschreven. Vooral als er sprake is van een heel persoonlijke situatie, waarbij hij dicht bij de mensen de dienst leidt zegt hij geregeld af te wijken. Het contact is belangrijker. In sommige gevallen, bijvoorbeeld bij begravenissen of bruiloften, zijn een paar aandachtspunten voldoende leidraad. Als hij op de preekstoel preekt vindt hij het lastiger. Soms houdt hij vast aan zijn voorgenomen, opgeschreven tekst, en soms – omdat hij het ook belangrijk vindt dat de gemeente ‘een tegenover’ is, is hij wat vrijer en wijkt hij af.

7. Portretten vmbo'ers

7.1. Vmbo'er I

Het gesprek met Vmbo'er I (1995) vindt plaats bij haar thuis aan de eettafel. Ze zit op het vmbo in D., in de derde klas van de Theoretische Leerweg. Ze zit sinds kort bij ds. Predikant A. in de gemeente, recent is het gezin overgestapt van de ene Gereformeerde Bonds wijk in D. naar de andere. De preek waar het in het interview om draait is gehouden in een gezamenlijke belijdenisdienst van deze twee wijkgemeenten.

Vmbo'er I noemt, gevraagd naar wat ze van de dienst vond als eerste het feit dat het een belijdenisdienst was. Ze geeft aan dat ze het mooi vond omdat "mensen die ...eh.... echt voor hun geloof uitkomen, en die willen daar in door, en die geloven dat dan eigenlijk ook echt."^{r.277} Ze zegt dat ze het leuk vindt om naar de kerk te gaan.

Ze gaf aan helemaal achteraan te zijn gaan zitten, omdat Vmbo'er III haar dit had gevraagd. Vmbo'er I kent Vmbo'er III via de club van de kerk. Vmbo'er I zegt dat het feit dat ze achteraan zat er wel voor zorgde dat ze niet alles kon zien. Wel heeft ze de dienst goed kunnen volgen.

Vmbo'er I heeft de grote lijn van het verhaal onthouden. Ze zegt dat ze het mooi vindt dat God bij Hagar is, ook op haar vlucht, en dat God Hagar terugbrengt. Ze zegt dat ze de preek goed kon begrijpen. Vmbo'er I trekt een vergelijking tussen de twee Gereformeerde Bonds predikanten te D., waarbij zij aangeeft ds. Predikant A. beter te kunnen begrijpen. De reden hiervan is dat zijn klassieke preekstijl meer lijkt op een oudere predikant die zij in het verleden gewend was: "Ja, vroeger waren wij in xxx, bij dominee xxx, dat is weer een oudere meneer, en die preekt altijd heel eh... soort van ouderwets... ja, de taal die hij gebruikte."^{r.324}

Vmbo'er I is zelf serieus, maar geeft aan dat de vrienden om haar heen met andere dingen bezig waren, en omzichtig geeft ze aan dat ze dat niet positief waardeerde: "telkens als we gingen zingen ofzo, dan zaten zij een beetje te klooiën met hun mobiel enzo. En ik zat wel gewoon mee te zingen. Niet dat ik heel goed doe ofzo, maar voor mezelf, ja, ik vind wel, - hoe zeg ik dat... als zij ook meezingen dan heb ik meer het gevoel dat... [...] ik zing dan zeg maar mee en als zij meezingen vind ik het zeg maar leuker om mee te zingen. Maar als ik in mijn eentje zing ja... vind ik het ook leuk."^{r.336}

Vmbo'er I legt zelfstandig een verband tussen de inhoud van de preek naar haar eigen dagelijks leven. De preek over Hagar, die vlucht en die dan weer teruggaat vertaalt zij naar haar eigen situatie: "ik volg gewoon mijn eigen weg zeg maar, in het dagelijks leven. Maar op zondag dan brengt het me weer terug naar God zeg maar, ja door de week ook wel, maar dan meer. [...] het is wel een christelijke school, maar je ziet er niet heel veel van. En ja, je hebt een soort van alleen jezelf om eh... naar God te kijken zeg maar", en op zondag: "dan is iedereen, gaan naar God."^{r.351}

Vmbo'er I geeft aan dat de herhaling van elementen in preken, dingen die met enige regelmaat terugkomen haar helpen: "soms dan is er wel iets... dan zegt de dominee iets ... en dan denk ik van ja...maar dan weet ik dat al wel, maar dan herinnert het me weer."^{r.363} Ze vindt het moeilijk om iets dergelijks concreet te noemen naar aanleiding van deze preek. Uiteindelijk komt ze met een meer algemeen voorbeeld over Bijbellezen. Vmbo'er I vindt het belangrijk om verder te komen, groeien in haar geloof, en zegt daarbij nieuwe informatie nodig te hebben.

Vmbo'er I geeft aan geen moeite te hebben de woorden die ds. Predikant A. gebruikt te begrijpen. Ze denkt dat hij, omdat hij zelf een dochter heeft van haar leeftijd, het daardoor zó verwoordt dat zij het kan begrijpen. Ze is er wel van overtuigd dat Predikant A. bij zijn voorbereiding aan jongeren zoals zij denkt.

Vmbo'er I noemt als boodschap van de preek "dat je eigenlijk alleen maar goede keuzes moet maken", dat zijn keuzes "naar Gods wil, en ook wat voor jezelf goed is... ja met God erbij betrokken zeg maar... "^{r.415} Concreet betekent dat op maandag dat ze "niet moet meegaan met al die mensen die niet geloven, maar wel mijn eigen weg volgen zeg maar en laten zien dat ik christen ben. Maar dat is best wel moeilijk soms."^{r.420} Ze vindt het moeilijk om aan anderen duidelijk te maken wat ze over iets principiëels vindt. Ze geeft daarbij ook aan dat ze zelf soms, hoewel ze serieus zijn belangrijk vindt ook niet altijd even serieus is.

Vmbo'er I geeft aan met in ieder geval één vriendin op school wel over geloof te kunnen praten. Maar in het contact met dat meisje speelt wel een cultuurverschil. Deze gesprekken zijn wel iets wat voor Vmbo'er I belangrijk is.

Volgens Vmbo'er I vertelt ds. Predikant A. alleen maar dingen die waar zijn: "kijk ik geloof wel wat in de Bijbel staat is waar, en hij haalt naar mijn gevoel heel veel uit de Bijbel, dus dan zeggen ze eigenlijk alleen maar dingen die waar zijn."^{r.409} Ze zegt er daarom ook iets aan te hebben in haar leven.

Vmbo'er I noemt de catechisatie als moment waarop het gesprek over de preek met de predikant en jongeren plaats kan vinden. Ze noemt wel als probleem hierbij dat andere jongeren antwoord geven, terwijl zij zelf niet veel zegt. Verder geeft ze aan ook in het gezin te reflecteren op de preek.

7.2. Vmbo'er II

Vmbo'er II (1995) zit op het vmbo in D., in de derde klas van de theoretische leerweg. Het gesprek vindt plaats in een rustig zaaltje in een van de kerkgebouwen in D.. De preek waar het in het interview om draait is gehouden in een gezamenlijke belijdenisdienst van twee wijkgemeenten waarvan één de gemeente van Vmbo'er II is.

Vmbo'er II noemt direct dat het heel druk was in de kerk. Vervolgens geeft hij aan over de preek in eerste instantie niet heel veel meer te weten. Hij vindt dat het onrustig was, mede doordat hij met een groepje achterin zat. Er zijn veel prikkels tijdens de dienst waardoor hij afgeleid wordt. De volle kerk levert veel ongewone prikkels op maar doet hem ook goed. Hij ziet de kerk als een stukje van Gods werk en zegt dat hij vindt dat het leerzaam is. Vmbo'er II vindt het goed om te zien dat in ieder geval deze kerk, zijn kerk, niet leegstroomt.

Vmbo'er II zegt niet met plezier naar de kerk te gaan: "in het algemeen ervaar ik het meestal niet fijn in de kerk. Je komt er gewoon 's ochtends vroeg uit op zondag en ja... tot de middag zeg maar, zit je bijna met de kerk."^{r.480} Hij ervaart de zondag als zijn vrije dag, en om dan vroeg uit bed te gaan vind hij vervelend. Ook wat betreft deze zondag geeft hij aan dat hij liever was thuisgebleven.

Dingen die Vmbo'er II opvielen tijdens de dienst waren elementen die minder regelmatig, niet elke zondag terugkomen: belijdenis, doop, mensen die opstaan. Vmbo'er II geeft aan dat de vriendengroep erg onrustig was. Er werd onder de dienst veel gepraat en met mobieltjes gespeeld. Zelf deed hij daar ook wel aan mee, hoewel hij wel aangeeft te vinden dat hij dit eigenlijk beter niet kan doen: "ja ik zit natuurlijk ook wel eens onder de dienst met mijn mobiel, omdat ik dan word gesms't, ja liever heb ik dat zelf ook niet want eh... als iedereen dat gaat doen, kan het best een hangplek worden in de kerk."^{r.497}

Vmbo'er II geeft aan moeilijk naar de preek te hebben kunnen luisteren door een combinatie van onrust in de kerk en zijn omgeving, en zijn eigen concentratievermogen dat "natuurlijk als een mug is, zo groot."^{r.505} Hij zegt dat hij het wel probeerde, om te concentreren, maar dat hij regelmatig werd afgeleid door de vrienden in de bank. Vmbo'er II vertelt dat hij bij de meer bijzondere elementen,

belijdenis en doop, wel meer oplettend was: “toen had ik wel gezegd van eh... effe bek dicht houden, want dit wil ik wel effe horen.”^{r.513}

Vmbo’er II laat zien dat hij zich wel verplaatst in degenen die belijdenis doen: “als ik dadelijk over een paar jaar daar vooraan sta zou ik het ook niet leuk vinden als er mensen gewoon geen respect en aandacht tonen”^{r.515}. Hij denkt zelf ook na over of hij over een paar jaar die stap zou willen maken. Concreet uitspreken dat hij dat zou willen doet hij nu niet: “pfff... da’s pas over een paar jaar.”^{r.519}

Gevraagd naar de toepassing van het onderwerp van de preek met het oog op de mensen die belijdenis doen zegt Vmbo’er II : “Ja, ik vind het mooi, omdat eh... ja ze [...] hebben geleerd dat God er altijd voor hen is, wat ze ook hebben gedaan, dat ie altijd vergeving en ’t is sowieso mooi dat ze dan ook eh... met God in aanraking zijn gekomen.”^{r.525} Vervolgens toegepast op zichzelf: “dan vraag ik me wel eens af van ehm... zou ik wel zeker weten als ik daar zou staan dat ik d’r voor zou kiezen en zou ik niet zeg maar als masker zeg maar zijn als ik daar zou staan.”^{r.532} Met het ‘masker’ bedoelt hij: “gewoon doen alsof je gelovig bent zeg maar ... en ook wel zeg maar ... ja... gewoon wel ook gelovig zijn maar ondertussen, zeg maar in het dagelijks leven niets met hem te maken willen hebben.”^{r.538}

Vmbo’er II geeft aan bij (geloofs)vragen die hij in het leven heeft, wel steun te ervaren door de preek. Hij ervaart dat in sommige preken antwoorden worden gegeven op die vragen. In deze preek zegt hij aanvankelijk weinig van zijn eigen vragen terug te hebben gehoord. Later in het interview komt hij daarop terug, spreekt hij dat tegen als het gaat over de boodschap dat God bij je is, waar je ook gaat: “Ik denk dat het een boodschap is omdat ik daar zelf wel eens mijn vragen over heb... en... of over had, laat ik het zo zeggen, want[...].”^{r.611} En vervolgens legt hij aan de hand van een concrete schets naar aanleiding van school en vrienden uit hoe en waarom hij dat zo ervaart. Hij legt iets uit van zijn eigen worsteling met betrekking tot geloven. Vmbo’er II komt daarbij met een voorbeeld uit deze tijd waarin mensen in extreme situatie blijven staan voor hun geloof. Hij denkt dat zij die kracht niet uit zichzelf kunnen opbrengen en noemt dat Gods werk.

De ervaringen van anderen geven Vmbo’er II zo de ruimte ook zelf in Gods aanwezigheid in zijn eigen leven te geloven: “Omdat God er altijd is voor die christenen, voor die vervolgte christenen. En daardoor heb ik het idee gekregen... van kijk, ik word niet vervolgd... dus daar mag ik ook zeg maar niks over zeggen, dat ik vervolgd word. Maar ik heb wel... ik mag wel zeggen: van God is er voor hun, maar hij is er ook voor mij, want ik heb het moeilijk en hun hebben het moeilijk, dus dat is wel weer een overeenkomst. En juist in de moeilijke momenten is God er, ook voor hun, dus ook voor mij.”^{r.631}

Vmbo'er II ziet de dominee als een wijs iemand, met kennis over geloven, die "mensen wil helpen vooral met hun geloof."^{r.556} Wat betreft de preek begrijpt Vmbo'er II dat de predikant in de preek niet de diversiteit van ieders vragen tegelijk aan de orde kan stellen. Vmbo'er II heeft wel het idee dat de dominee hem en zijn subgroep ziet, en een poging doet hem te bereiken.^{r.603}

Vmbo'er II vindt dat het feit dat hij bij vrienden zit en de mate waarin die participeren in de dienst veel invloed heeft op hoeveel hij zelf begrijpt van de preek. Hij vindt echter ook dat hij als hij bij zijn ouders zit nóg minder hoort, omdat hij dan gaat slapen. Als hij bij vrienden zit is er meer kans dat hij iets hoort: "Ik heb ook het idee, dat wel als ik bij mijn vrienden zit, als ik iets wil horen dat ik het dan ook beter hoor, dan als ik bij mijn ouders zit [...] Zodra ik bij mijn ouders zit dan ja, dan ga ik eigenlijk slapen in de kerk. Dan is het ...dan wordt het helemaal te saai. Kijk als je bij je vrienden zit kan je nog af en toe op je mobiel kijken en effe nog wat zeggen ofzo. Maar als je naast je ouders zit is het muisstil."^{r.591}

Vmbo'er II zegt eigenlijk niet met vrienden te praten over kerk en geloof. Hij noemt wel de catechese als het moment waarop het onderlinge gesprek over geloven gevoerd wordt.

7.3. Vmbo'er III

Het gesprek met Vmbo'er III (1995) vindt plaats bij haar thuis op de bank. Ze zit in de derde klas van het vmbo in D. in de Theoretische leerweg. De kerkdienst waarin de preek gehouden werd waar het in dit interview over gaat was een gezamenlijke belijdenisdienst van twee wijken. Vmbo'er III zit zelf in de relatief progressievere van de twee gemeenten, terwijl de gemeente van ds. Predikant A. wat behoudender is. Vmbo'er III is geadopteerd, haar moeder gaf door de telefoon aan dat ze hiermee de laatste tijd wel wat problemen heeft. Volgens moeder vindt ze het moeilijk zich te hechten en vertoont ze negatief gedrag de kerk en het geloof van haar ouders.

Na gevraagd te zijn wat zij van de dienst vond is Vmbo'er III haar openingszin: "Nou, het was druk en ik hou sowieso niet van orgels, en ik moest dus van mijn ouders naar de kerk gaan. En ehm... ik ging wel gelijk bij vriendinnen zitten dus, da's wel leuk. Ja, kweenie, ik ken die dominee niet echt."^{r.649} Vervolgens omschrijft ze hoe ze zelf in de dienst zat: "we zaten nogal van ehm... met ons telefoontje te spelen als het saai was. Maar met zingen doe ik ook niet mee, want ze zingen te sloom."^{r.653} Ze geeft aan dat het 'superlang' duurde, en dat ook de preek te lang duurde: "drie kwartier ofzo."^{r.656}

Vmbo'er III vertelt dat ze met een vriendengroep achteraan zat. Ze noemt de drukte als negatief: "we zaten ook helemaal achterin, en het was zo druk. Dan hoor je de dominee ook niet. Ja, normaal gaat het het ene oor in en het andere uit."^{r.661} Gevraagd naar hoe ze het anders zou willen noemt ze het tijdstip van de dienst: later op de middag zou beter zijn.

Vmbo'er III geeft aan dat het weinig verschil maakt waar ze zit in de kerk, bij zowel ouders als vrienden zegt ze af te dwalen. Als voordeel van het bij vrienden zitten noemt ze dat ze dan meer kunnen kletsen: "Ja, bij mijn ouders moet ik meedoen. Ja kweenie. Als ik bij mijn ouders zit zijn mijn gedachten helemaal ergens anders. En als ik bij mijn vrienden zit, dan ook, maar dan eh... ook eigenlijk. Maakt dus geen verschil, je kan meer kletsen."^{r.675}

Concreet over de preek noemt ze zowel dat de dominee 'onverstaanbaar' was, als dat het onderwerp te moeilijk was. Ze zegt dat ze bij sommige preken wel luistert: "sommige preken dan luister ik wel. En dan vind ik het op zich wel leuk. Als het over bepaalde onderwerpen gaat, gewoon een makkelijk onderwerp, dan luister je wel."^{r.683} Vmbo'er III geeft aan dat de inhoud van deze preek als de preekstijl van deze predikant niet aansluit. Tegelijk zegt ze expliciet niet geluisterd te hebben. Als Vmbo'er III haar opmerking over de predikant verder uitlegt geeft ze aan dat hij moeilijke woorden gebruikt, en "als ie nou gewoon voor jongeren iets meer aangeeft dan is het veel leuker."^{r.704} Vmbo'er III geeft vervolgens aan dat zij het belangrijk vindt dat diensten toegankelijk zijn ook voor mensen die er voor het eerst komen. De Bijbel moet goed uitgelegd worden, bij voorkeur zo dat iemand die het voor het eerst hoort het ook begrijpt.

Vmbo'er III vertelt dat sommige jongeren niet te willen luisteren en dat dit ook wel een beetje voor haar geldt. Ze zegt: "ik zit nogal van heel ergens anders mee in mijn hoofd enzo, de laatste tijd." Ze geeft op verschillende momenten in het interview aan dat ze aan het afhaken is wat dit soort diensten betreft.

Ondanks het feit dat Vmbo'er III zegt dat ze niet geluisterd heeft, noemt ze wel de verhaallijn. Als ze gevraagd wordt naar wat zij met het onderwerp van de preek kan, komt ze met een toepassing in het heden: "zo van... hun hadden zo van een beetje ruzie, nou als je thuis een beetje ruzie zit, of met geloof een beetje ja, je weet niet wat je moet doen... ga dan ja... terug, ja, zeg maar. [...] Naar de Heere. Als je het verkeerde pad op bent gegaan."^{r.747}

Vmbo'er III geeft aan dat ze niet het gevoel heeft dat de predikant weet waar zij mee bezig is in haar leven: "Nee. Meestal niet. Nee. Hij is ja... oudere. Nee, ik heb liever iets een jongere dominee ofzo,

gewoon een normale dominee, dat ie ook een beetje rekening houdt met jongeren enzo.”^{r.757} Ze denkt daarbij bijvoorbeeld aan het maandelijks houden van jeugddiensten.

Vmbo’er III denkt dat Predikant A. als boodschap voor haar heeft: “als je het een beetje moeilijk vindt met geloof enzo. En je wilt weglopen, dan eigenlijk dat je moet terugkomen [...] Of je wil het geloof niet horen en toch moet je sterk blijven om terug te gaan.”^{r.782} Vervolgens geeft ze aan dat dat ook bij haar zelf het geval is: “Nou...ik eh... de laatste tijd heb ik niet veel met geloof enzo, niet teveel, laat ik het zo zeggen. Ja, eigenlijk moet ik het wel doen...eigenlijk wel.”^{r.788} Ze benoemt dat als iets wat zij zelf wel wil: “Het lukt alleen niet. Af en toe probeer ik wel, maar het lukt niet. En eh... ik ga het op een andere manier aanpakken. Naar leukere diensten.”^{r.792}

7.4. Vmbo’er IV

Vmbo’er IV (1996) zit in D. op school, in de tweede klas van het vmbo. Het gesprek vindt plaats bij haar thuis, aan tafel. De preek waarover het interview gaat is gehouden in een themadienst over de zending in de wijkgemeente van confessionele signatuur waar zij bij hoort.

Vmbo’er IV zegt over de kerkgang: “nou, ja, ik vind het op zich wel eh... soort van leuk om daar te zijn. ’t Is gewoon, aan de ene kant is het een gewoonte, maar aan de andere kant ga ik er ook gewoon vrijwillig naartoe. Dus ja, ik zit daar eigenlijk gewoon wel op mijn gemak.”^{r.1197} Ze geeft aan zich op haar gemak te voelen en een goede band te hebben met de mensen die er komen. Over de sfeer zegt Vmbo’er IV: “Ehm... nou ja, ik vond het eigenlijk wel grappig want, met dat kleine stukje van dat eh... er schapen waren, maar er waren ook andere schapen die ie dan ook moest eh... helpen ofzo, dat vond ik wel apart, want dat ging bijna de hele dienst ging dat door. Want ja, het begon er een stukje mee, het kwam in de preek, d’r was ook een liedje van, en ja, dan blijft het bij mij in ieder geval wel hangen.”^{r.1201}

Gevraagd naar de boodschap maakt ze een vertaalslag van de ‘schapen-metafoor’ naar het christendom en de mensen die er nog niet in geloven: “dat God er niet alleen is voor christenen, maar ook voor mensen die d’r nog niet geloven, maar die d’r misschien wel in willen gaan geloven.”^{r.1207}

Vmbo’er IV vertelt dat het niet echt uitmaakt waar ze zit, of ze bij een vriendin zit of bij haar ouders, in beide gevallen geeft ze aan wanneer ze echt even wil luisteren. Wat de inhoud van de preek betreft heeft Vmbo’er IV mede dankzij een nabespreking met haar ouders verder nog onthouden dat het over Israël ging: “Nou het ging ehm over de eh.. Israël... volgens mij, en ehm dat in ieder geval – dat

heb ik van mijn ouders gehoord, dat niet eh... even kijken hoor, dat de Israëlieten, die volgden Jezus, maar dat er dan mensen in Israël waren, die ie dan ook eh... ja meenam, soort van.”^{r.1224} Dat nabespreken gebeurt regelmatig, meestal de middag na de preek, zo vertelt ze. Verder heeft ze niet veel meer onthouden van de preek.

De dominee ziet Vmbo’er IV als een “man die de verhalen van Jezus weer vertelt, en ons daar ook dingen over probeert te leren, die je dan weer door kan vertellen, en eh.. die je dan weer ergens mee kan helpen enzo... ”^{r.1241} Ze denkt wel dat de dominee bij zijn voorbereiding denkt aan jongeren zoals zijzelf. Als argument hiervoor geeft ze: “het is natuurlijk wel een beetje, als ik iets niet begrijp en het komt vaak in het verhaal voor, ja, dan snap ik er niets van. Dus ik denk wel dat ie er iets mee doet.”^{r.1246} Kortom: omdat de dominee weet dat de materie complex kan zijn, moet hij er wel iets mee doen. Vmbo’er IV zegt deze preek best goed te hebben kunnen begrijpen. Ze had niet echt het gevoel dat Predikant B. zich specifiek op jongeren richtte.

Vmbo’er IV vindt het moeilijk zelfstandig een vertaalslag of toepassing van de preek naar haarzelf te maken. Als in de vraag de eerste stap gemaakt wordt dat het in de preek gaat over het christendom en mensen die niet geloven, geeft Vmbo’er IV een voorbeeld van een situatie waarin zij met een vriendin te maken heeft die niet christelijk zijn.

Vmbo’er IV zegt met een vriendin uit de kerk wel over de kerkdienst en geloof te praten. Maar ze geeft aan dat het wat haar betreft niet geforceerd of gekunsteld hoeft: “als zij dan hier is, dan praat ik daarover, maar ik ben sowieso niet heel erg, eh... ja, ik wil mezelf gewoon uiten zoals ik ben, en dan maakt het niet uit of ik christelijk ben of niet... ja, ik wil gewoon eh... mijn geloof eh... ja.. laten zien... eigenlijk. Dus het maakt mij niet uit wat ik doe.”^{r.1280}

Vmbo’er IV zegt als een (Bijbel)verhaal bij herhaling langskomt dan toch wel weer nieuwe dingen te horen. Wat deze preek betreft was dat van toepassing op de metafoor van de schapen: “ja vorige jaren dan had ik het misschien niet gehoord. En dan hoor je toch weer van eh... hij houdt ook van mensen die niet christelijk zijn... eh... hij zorgt ook voor mensen die niet in het christendom zitten... en eh..ja, soms dan heb ik wel het gevoel van ... oja oja,... hun horen er ook weer... bij.”^{r.1290}

Vmbo’er IV ziet als de boodschap die Predikant B. aan haar heeft willen meegeven in deze preek: “dat ie ook voor de andere mensen er is eigenlijk. Maar dat hun het dan eigenlijk soort van nog moeten ontdekken, dat ie er ook voor hun is en ook voor hun zorgt enzo.”^{r.1299}

7.5. Vmbo'er V

Het interview met Vmbo'er V (1995) vindt bij haar thuis plaats, op de bank, terwijl haar vader in een hoekje van de kamer erbij blijft zitten achter de computer. Vmbo'er V zit op het vmbo in D., in de derde klas van de Theoretische Leerweg. De preek waar het interview over gaat is gehouden in de wijkgemeente waar Vmbo'er V bij hoort in een zogenaamde zendingsdienst.

Vmbo'er V begint met te vertellen dat kerkgang wel een beetje 'moeten' is: "t is dat het moet dat ik hier ben, maar anders had ik liever in mijn bed gelegen."^{r.1308} Ze geeft aan dat ze een ook beetje ziek was bij deze kerkdienst. Het feit dat ze 'moet' zwakt ze wel wat af: "dat niet, normaal ga ik er ook wel gewoon heen maar ik had nu echt zoiets van... ooh... -zucht."^{r.1313} Vmbo'er V zegt het prettig te vinden de kerkdienst meestal hetzelfde stramien volgen: "soms wel een beetje eentonig, maar het is eigenlijk ook wel fijn. Want anders dan denk je: hé, dat hoort niet... ofzo. Dan krijg je dat."^{r.1323}

Vmbo'er V geeft in eerste instantie aan niet heel veel te hebben kunnen onthouden. Vervolgens zegt ze: "Maar het ging erover dat je niet zomaar naar mensen toestapt en over het geloof gaat vertellen en zegt van: ga ook geloven, enzo. Dat je dat tegenwoordig niet meer doet. Zoiets was het."^{r.1331}

Vervolgens maakt Vmbo'er V zelfstandig de toepassing van wat in haar ogen de hoofdboodschap is, naar een situatie in haar eigen leven: "want in de klas ofzo bijvoorbeeld, dan wordt er ook wel eens gevloekt, en dan zeg ik ook van doe normaal, want er zitten hier ook christelijke mensen op school. En nou ja, dan luisteren meestal ook wel. En meestal hebben ze ook wel respect voor je als je dat zegt."^{r.1336}

Gevraagd naar de orde in de kerkdienst, de rol van de predikant, geeft Vmbo'er V aan, dat de manier waarop het gaat in deze kerk (in vergelijking met andere kerken) wel haar voorkeur verdient: "vind het wel fijner als 'ie stil staat dan dat 'ie door de zaal loopt op zich. [...] dan word ik echt gewoon zenuwachtig enzo ervan. En dan houd ik mijn hoofd er ook niet meer bij."^{r.1349}

Vmbo'er V zegt dat het wel uitmaakt of zij bij vrienden of bij haar ouders gaat zitten: "dat heeft er wel invloed op, want soms ga ik ook bij vrienden zitten, en dan ga ik meer kletsen, dan opletten en luisteren."^{r.1354} Ze zegt het wel goed te vinden dat ze bij haar ouders min of meer gedwongen wordt beter op te letten en rustig te zijn: "anders dan leiden wij ook weer andere mensen af, en die kunnen dan ook niet luisteren, terwijl ze dat wel willen."^{r.1359} Ze geeft aan zich moeilijk te kunnen hebben concentreren o.a. doordat ze ziek was: "ik zat ook heel de tijd te hoesten en zo, en dan miste ik wel delen enzo, en dan dacht ik waar gaat het over?"^{r.1367}

Over de dominee zegt Vmbo'er V: "Nou, het is wel belangrijk. Want hij leert zeg maar de kerk iets over het geloof. En hoe mensen op het geloof kunnen kijken en in het leven kunnen staan enzo. En daar kunnen wij weer dingen van leren."^{r.1375}

Gevraagd naar of ze iets heeft geleerd, komt Vmbo'er V eerst met een voorbeeld dat losstaat van deze dienst/deze preek. Ze kan dat wel concreet maken: "soms wel, bijvoorbeeld over mensen enzo, en over mensen praten. Want dat doen wij nog best wel vaak. Namelijk [...] bijvoorbeeld roddelen enzo, en mensen uitlachen, dat is gewoon echt dom als je dat doet."^{r.1383} Vervolgens geeft ze een voorbeeld naar aanleiding van deze preek: "dat je sowieso niet op anderen toestapt en ineens over het geloof gaat vertellen en gaat vragen van: geloof jij? Want dat zou ik nooit doen."^{r.1391} Vmbo'er V geeft aan het in haar leefwereld moeilijk te vinden om expliciet over christelijk geloof te beginnen.

Wat de inhoud van de preek betreft: als het gaat over metafoor van Jezus over de schapen, toegepast op Israël en de volken (Jezus is eerst gekomen te zijn voor de verloren schapen van het huis van Israël, vervolgens ook voor de andere schapen – er zijn nog meer schapen die niet van deze kudde zijn, - jadj), daarvan zegt Vmbo'er V: "ik vind het eh... wel logisch, want als ze niet gewoon bij de schapen van Israël beginnen, dan zouden de schapen daarbuiten, uit andere volken en andere geloven enzo, zouden dan ook niet zijn schapen worden, ik weet niet hoe je dat uitlegt. Maar ehm... dan zouden ze zeg maar ook niet christelijk worden."^{r.1403}

Vmbo'er V zegt het meestal wel te begrijpen, ook al gebruikt de dominee soms wat moeilijke woorden. Ook bij deze preek was dat het geval: "Nou ja, af en toe dan zat ik wel van eh... ja? en dan luister ik gewoon verder en dan luister ik gewoon over de moeilijke woorden heen."^{r.1414} Ze kan zich van deze preek geen onoverkomelijke moeilijke woorden herinneren.

Vmbo'er V geeft aan dat ze vooral goed luistert als het gaat over herkenbare zaken uit haar eigen leven, maar ook dat ze min of meer afhaakt als het niet over haar leefwereld gaat: "Want soms dan herken ik dingen uit mijn eigen leven. Maar soms heb ik ook echt van: dat heb ik niet, dus dan ben ik ook wel gewoon minder geïnteresseerd, dan luister je ook gelijk minder goed".

Ze noemt de catechisatie als moment waarop er contact is met de predikant en de eigen leefwereld ter sprake komt. Ze zegt dan ook te merken dat Predikant B. haar leefwereld een beetje begrijpt: "Want bij catechisatie ook altijd, dan zegt ie: o ja, je hebt het zeker druk met school, en met vrienden, ja, ik begrijp het wel hoor. Dus ik denk wel dat 'ie weet waar wij ook mee bezig zijn naast de kerk enzo, wat er in ons omgaat."^{r.1426}

De boodschap die Predikant B. in haar ogen meegaf is: “Nou, ik denk dat we gewoon allemaal wel schapen van God kunnen worden, van de herder. Ik denk dat ie dat ook wel een beetje ermee bedoelde. Dat iedereen kan volgen als ‘ie wil eigenlijk.”^{r.1433} Ze denkt wel dat de predikant haar in beeld heeft bij het voorbereiden van de preek: “op zich denkt ‘ie er denk ik wel aan. Alleen merk je dat niet altijd, qua woorden enzo.”^{r.1437}

7.6. Vmbo’er VI

Het gesprek met Vmbo’er VI (1995) voeren we aan de eettafel bij hem thuis. Vmbo’er VI zit op het vmbo in D., in de derde klas van de Kaderberoepsgerichte Leerweg. Het interview gaat over een preek in de wijkgemeente waar hij bij hoort, gehouden in een zogenaamde zendingsdienst.

Vmbo’er VI geeft aan dat naar de kerk gaan eerst ‘moeten’ is, maar hij zegt ook intrinsiek gemotiveerd te zijn: “Ik ga eigenlijk mee, omdat het moet, maar ook omdat ik de boodschap wil horen.”^{r.1451} Hij zegt het niet vervelend te vinden om naar de kerk te gaan. Hij vindt het naar belangrijk om naar de kerk te gaan, om te leren over de Bijbel, om te horen wat de dominee zegt. Dat is voor hem vooral belangrijk, omdat hij zegt zelf ‘te geloven dat God er is en daarover dingen te willen begrijpen.’

Vmbo’er VI zegt meestal op dezelfde plek achterin te zitten, samen met het gezin. Hij benoemt het kerk zijn als iets gezamenlijks, en voelt zich daar zelf goed tussen: “ik voel me gewoon goed tussen al die mensen, want ik weet dat hun ook voor de boodschap komen. En ik ook.”^{r.1467} Hij geeft aan dat hij als hij bij vrienden zit meer afgeleid is.

Over de inhoud van de preek zegt Vmbo’er VI dat het ging over: “Ja, dat God de herder is, en dat hij alle schapen kent, dus ons. Ja, en dat we altijd bij hem terecht kunnen. ... even denken... ja... dat was het enige eigenlijk.”^{r.1482} Met ‘ons’ zegt hij ‘degenen die God volgen’ te bedoelen. Als hij gevraagd wordt meer details uit deze preek te noemen noemt hij dingen uit andere preken: “Ik weet niet zeker of het deze week was, maar dat het met die spijziging was...[...] Eh. van de vijf broden en twee vissen.”^{r.1488}

Over de predikant zegt Vmbo’er VI: “ik denk dat de dominee een soort gave heb gehad, dat hij ons allemaal het kan vertellen. En dat wij het goed moeten opvangen, en er naar leven.”^{r.1494} De predikant komt bij Vmbo’er VI overwogen over: “dominee Predikant B. is meestal wel gewoon relaxed

in het spreken. Ik denk hij plant het wel ruim van te voren in, en ja, dan weet ie wel alles wat ie zegt.”^{r.1504}

Vmbo’er VI geeft aan geen moeite te hebben om de preek te volgen, ook al vindt hij het soms een beetje saai. Deze preek zegt hij niet saai te hebben gevonden. Hij geeft aan dat de herhaling van verhalen in de kerk saai kan zijn, maar het verhaal van deze preek was hem iets minder bekend en sprak hem aan: “ja, met de herder en de schapen. Ja, maar dat is goed om naar te luisteren. Dat je weet dat je altijd bij God terecht kan.”^{r.1521}

Gevraagd naar hoe hij het thema van deze zendingsdienst ziet en toepast, noemt Vmbo’er VI weer details die niet in deze preek/dienst voorkwamen: “Volgens mij door zo’n vrouw bij de put. Bij een waterput. En dat de put ja... leegstond. En dat ze vroeg aan Jezus of hij water uit de put kon krijgen. En dat ie toen zei: ik kan je het levend water geven, en dan zal je nooit meer dorst hebben.”^{r.1527}

N.a.v. het thema van de schapen die bij de kudde horen en de andere schapen die er nog niet bij zijn, maakt Vmbo’er VI de toepassing naar mensen die moeite hebben met geloven. Hij geeft ook aan daar zelf ook moeite mee te hebben: ja, je hebt altijd mensen die twijfelen, maar ook die er niks mee te maken willen hebben, maar. Ja, hoe zeg ik dat, voor heel veel mensen is het best moeilijk om te geloven, ook voor mij. Maar dan gaat het erom dat al ze het wel begrijpen en dat als ze bekeerd zouden worden, zou het denk ik wel beter gaan.”^{r.1536}

Als hij uitlegt wat hij bedoelt met ‘ook voor mij’, maakt hij een concrete toepassing van de preek naar zijn eigen leven: “Ja, ik vind het eh... moeilijk om met vrienden over het geloof te praten, enzo.[...] omdat hun niet gelovig zijn, dat hun ermee spotten...[...] gewoon, vloeken enzo... ”^{r.1541} Vervolgens omschrijft Vmbo’er VI de afweging die hij in dat geval maakt: hij vindt dat hij er eigenlijk op moet ingaan als zijn vrienden ‘spotten met geloven’. Maar soms kiest hij ook om hen te laten praten.

Vmbo’er VI geeft aan dat hij zich wel aangesproken voelt door wat de dominee in de preek zegt: “hij heb het tegen iedereen. Maar de boodschap zoals ik er naar luister dan heb ik wel het gevoel dat ie mij ermee raakt, en dat ik het op me inneem.”^{r.1557} Het feit dat hij zich aangesproken voelt is in zijn opvatting ook een gevolg van ‘de gave’ die de dominee heeft ‘gekregen van God.’^{r.1561} Vmbo’er VI zegt de woorden van de dominee op te vatten als de woorden van God zelf: “eigenlijk zijn het Gods woorden.”^{r.1563}

Vmbo'er VI zegt in deze preek geen specifiek nieuwe dingen te hebben gehoord. Gevraagd naar wat in zijn opvatting de boodschap van de dominee voor hem zou zijn zegt hij: "dat je laten we maar zeggen niet moet afwijken van het geloof. En dat als je afwijkt dat eh... God er alles voor zou doen om je weer terug te halen [...] Net als met die eh... met die schaap die afdwaalt, dat ie eh een hele groep schapen alleen laat om die ene schaap terug te halen... ." ^{r.1574}

Deze boodschap is volgens Vmbo'er VI wel een boodschap die regelmatig terugkomt in de kerkdiensten: "daar gaat het meestal altijd over. Dat het gewoon gaat over dat je je geloof moet vasthouden." ^{r.1581}

8. Analyse van de interviews: intenties en keuzes van predikanten

Dit hoofdstuk is de weergave van de inventarisatie van intenties en keuzes die de predikanten hebben gemaakt bij het voorbereiden en uitvoeren van hun preek, overeenkomstig de probleemstelling en deelvragen.

8.1. Predikant A.

8.1.1. Predikant A.: intenties m.b.t. vorm bij de voorbereiding van zijn preek

Predikant A. wil zijn preek zo opbouwen dat er een algemene en in ieder geval één bijzondere groep wordt aangesproken. Predikant A. probeert zoveel mogelijk verstaanbaar te preken. Predikant A. geeft aan dat hij in de preek, soms gegoten in de bekende preekstructuur van 'de preek in drie punten of gedachten', probeert 'af te dalen' naar een niveau wat voor iedereen te begrijpen is. Predikant A. vindt het een optie dat de belijdenisgroep betrokken wordt bij de tekstkeuze, maar heeft moeite met 'verschillende geluiden' waarmee hij dan moet rekening houden.

Predikant A. probeert de 'klassiek gereformeerde boodschap' weer te geven, op een concrete, eigentijdse manier, dat wil zeggen met 'voorbeelden', naar het heden vertaald. Hij heeft zijn twijfels of dat lukt. Hij geeft aan in de ochtenddiensten altijd met 'evangelieboodschap' en de noties 'boodschap van zonde en genade, verzoening' te zitten, en ervaart dat hij in die preken minder concreet kan maken dan met een preek naar aanleiding van de catechismus. Hij probeert de inhoud van zijn preek 'heel dichtbij' te brengen. Predikant A. schrijft zijn preken helemaal uit, maar enige improvisatie is wel mogelijk. Predikant A. schrijft zijn preken uit, hij vindt het belangrijk dat 'de stijl verzorgd is', 'de zinnen kloppen'. Predikant A. geeft aan zich vrijer te voelen om af te wijken van zijn voorgenomen tekst in een dienst met een kleine vertrouwde groep.

Predikant A. heeft de intentie concrete, actuele voorbeelden en elementen uit de leefwereld van jongeren te gebruiken. Zijn ervaring is dat vmbo'ers die voorbeelden onthouden. Predikant A. beseft dat jongeren het gebruik van Bijbeltaal als negatief ervaren, maar hij voegt eraan toe dat het er bij hemzelf ook in zit. Het is moeilijk in te schatten in hoeverre hij de intentie heeft helemaal geen Bijbeltaal te gebruiken. Predikant A. vertelt in de evaluatie van de preek met de kerkenraad te horen dat hij soms moeilijke woorden gebruikt. Hij geeft aan zich niet bewust te zijn dat hij moeilijke woorden gebruikt. Hij geeft aan dat te proberen te vermijden, daarom doet hij zijn preek zoveel mogelijk uit het hoofd. Predikant A. geeft aan niet in iedere preek opnieuw dezelfde kernbegrippen

uit te gaan leggen. Hetzelfde geldt voor het gebruik van metaforen: Predikant A. denkt dat veel volwassenen die wel waarderen, en neemt het gegeven dat anderen – bijvoorbeeld vmbo'ers- er dan minder van begrijpen, voor lief.

Predikant A. ziet catechese en preek als aanvullend op elkaar. Hij bespreekt elementen uit de leefwereld van jongeren ook op de catechese. Predikant A. heeft de intentie dat de preek ook voldoende aanleiding biedt om thuis verder te bespreken. Hij faciliteert in dat proces door tweemaandelijks verwerkingsvragen mee te geven.

8.1.2. Predikant A.: intenties bij de voorbereiding van zijn preek wat betreft de inhoud

Predikant A. wil inhoudelijk aansluiten bij de worsteling die leeft in zijn belijdenisgroep en gemeente, over of iemands persoonlijk geloof wel 'echt' is. Hij vindt dat voor deze preek zo belangrijk dat hij het thema en Schriftgedeelte er door laat bepalen. Predikant A. vindt het belangrijk dat mensen komen tot 'geloofsgetuigenis'. Hij wil oog hebben voor het 'kleine', 'summiere' en belicht dat via het voorbeeld van Hagar. Predikant A. vindt het belangrijk door de preek mensen een hart onder de riem te steken in hun persoonlijke geloofsstrijd.

Predikant A. vindt het belangrijk om zich inhoudelijk te 'borgen' aan de hand van autoriteiten uit de kerkgeschiedenis en de eigen kerkelijke traditie en heeft de intentie zich indien nodig door hen te laten corrigeren. Predikant A. probeert altijd open te zijn over de preek en bespreekt deze jaarlijks met zijn kerkenraad. Hij probeert in de meeste preken de 'klassiek gereformeerde boodschap' te verwoorden. Predikant A. geeft aan in de ochtendiensten altijd met 'evangelieboodschap' en de noties 'boodschap van zonde en genade, verzoening' te zitten. Hij ervaart dat hij in die preken minder concreet kan maken dan met een preek n.a.v. de catechismus. Predikant A. geeft aan te proberen de inhoud van zijn preek 'heel dichtbij' te brengen.

Predikant A. heeft de vmbo'er door deze preek duidelijk willen maken dat welke weg ze ook gaan, God ze niet zomaar laat gaan, naar hen omziet. Altijd is weer die terugweg mogelijk. Predikant A. ziet een overeenkomst tussen hoe God er in het verhaal voor Hagar was en hoe hij er nu voor de vmbo'er is. Predikant A. ziet de vlucht van Hagar uit het gezin van Abram als ongeveer hetzelfde als de vmbo'er die het huis uit wil gaan of die geïnteresseerd is in elementen buiten de eigen kerkelijke cultuur.

8.1.3. Predikant A.: intenties bij de voorbereiding van zijn preek gericht op vmbo'ers

Predikant A. heeft de vmbo'ers als groep in beeld en heeft de intentie met hen in gesprek te gaan over de preek. Hij probeert bij de voorbereiding de vmbo'ers in het oog te hebben. Predikant A. gebruikt met het oog op de vmbo'er concrete, actuele voorbeelden en elementen uit de leefwereld van jongeren. Zijn ervaring is dat ze die voorbeelden onthouden.

Predikant A. heeft de vmbo'er bij de voorbereiding niet specifiek op het oog gehad. Hij ziet toepassingen vanuit de inhoud van de preek met betrekking tot de leefwereld van de vmbo'er. Predikant A. benoemt achteraf de vmbo'er door deze preek duidelijk te hebben willen maken dat welke weg ze ook gaan, God ze niet zomaar laat gaan, naar hen omziet, altijd is weer die terugweg mogelijk.

Predikant A. probeert op de catechisaties met de jongeren te spreken over geloof en leven. Zelf gebruikt hij dit om een goede toepassing in de preek te kunnen maken, voor de jongeren is het een reflectiemoment op de preek. Predikant A. verdiept zich tot op zekere hoogte actief in de wereld van jongeren. Het feit dat zijn dochter vmbo'er is, is een voordeel. Predikant A. heeft de intentie (vmbo)jongeren in behoorlijke mate af te schermen en goed te begeleiden. Hij is kritisch op dingen die zijn theologische cultuur niet eigen zijn, ziet zaken als 'internet' en 'oosterse dingen/ spiritualiteit' als potentieel gevaar.

Predikant A. geeft aan dat hij op sommige momenten in de preek, probeert 'af te dalen' naar een niveau dat het voor iedereen – dus ook voor de vmbo'er te begrijpen is.

8.1.4. Predikant A.: concrete keuzes voorafgaand aan en tijdens de uitvoering van de preek

Predikant A. kiest om geloofsstrijd te belichten als iets wezenlijks voor de belijdenisgroep en de gemeente. Predikant A. kiest om de groep die komt tot geloofsgetuigenis – hoe positief hij er ook over denkt – pas in tweede instantie te belichten.

Hij maakt de definitieve exegetische keuze aan de hand van 'autoriteiten' uit kerkgeschiedenis en eigen kerkelijke traditie. Predikant A. kiest om die autoriteiten te volgen, die positief over Hagar's geloof oordelen en het geloof van Hagar als 'echt' te beoordelen. Predikant A. kiest om de terugkeer van Hagar zo positief mogelijk neer te zetten, om mensen die worstelen met of hun geloof wel echt is een hart onder de riem te steken.

Predikant A. kiest om de belijdenisgroep niet te betrekken bij de tekstkeuze.

De groep vmbo'ers is bij Predikant A.s voorbereiding niet in beeld geweest.

Predikant A. kiest er tijdens het houden van deze preek voor niet af te wijken van zijn voorgenomen, uitgeschreven tekst.

8.1.5. Predikant A.: constatering met betrekking tot vmbo'ers

Predikant A. is zich ervan bewust dat voor sommige vmbo'ers kerkgang 'moeten' is, en dat sommigen niet intrinsiek gemotiveerd zijn. Predikant A. ziet hoe voor vmbo'ers bepaalde taboes buiten de eigen kerkelijke cultuur boeiend kunnen zijn. Predikant A. benoemt hoe in zijn ogen vmbo'ers soms het idee hebben dat ze van God af zijn zodra ze uit huis en uit de kerk weg zijn. Predikant A. betwijfelt in hoeverre hen de boodschap zal raken dat God met ze mee gaat en naar je omziet. Predikant A. benoemt dat het in zijn ogen voor vmbo'ers moeilijk is de concrete, actuele voorbeelden te vertalen naar een meer abstract, persoonlijk toegepast geloven, eventueel ook los van die voorbeelden. Predikant A. vindt dat de groep vmbo'ers die hij op catechisatie heeft zich afzijdiger houdt (dan andere jongeren). Hij heeft de ervaring dat hij 'het' er bij die groep 'moet uittrekken'.

8.2. Predikant B.

8.2.1. Predikant B.: intenties bij de voorbereiding van de preek wat betreft de vorm

Predikant B. zegt niet te eenzijdig te willen zijn in zijn keuze voor de schriftlezingen. Er is wel ruimte om af te wijken van het leesrooster, dat doet hij een enkele keer. Predikant B. geeft aan dat er ook geregeld bijzondere diensten zijn waarbij anderen een rol spelen, ook in de keuze van de schriftlezing.

Predikant B. heeft de intentie iedereen te willen bereiken, maar hij vindt dat lastig. Hij kiest soms de preek te richten op specifieke doelgroepen, gerelateerd aan specifieke diensten. Predikant B. vindt dat hij in de preek af en toe elementen kan gebruiken die voor een beperktere groep helder is, en voor een andere groep minder. Hij gebruikt ook wel elementen in zijn preek die ver van de werkelijkheid van de hoorder staan. Predikant B. haalt wel eens dingen aan die in de samenleving spelen die met jongeren te maken hebben. Ook op de catechisaties probeert hij hierover te spreken. Hij maakt in zijn preken regelmatig concrete toepassingen op de leefwereld van jongeren. Predikant B. streeft er naar dat de voorbeelden die hij gebruikt relevant zijn voor de inhoud, en niet andersom.

Predikant B. geeft aan het belangrijk te vinden zo helder mogelijk te preken, begrijpelijk voor jongeren en ouderen, in gewone omgangstaal, zonder preektoon en dogmatische termen. Predikant B. is zich bewust van gebrekkigheid van het medium preek en van zijn eigen beperkingen. Hij

benoemt het spanningsveld dat hij ervaart tussen enerzijds zelf proberen de tekst van de preek zo goed mogelijk te maken, zo goed mogelijk exegetiseren, en proberen te vertalen naar ja, naar deze tijd, aan de andere kant het ook los te laten of de preek overkomt bij de hoorder.

Predikant B. geeft aan wisselend om te gaan met uit het hoofd preken. Hij schrijft wel elke preek uit, maar houdt zich niet altijd aan wat hij heeft opgeschreven. Vooral als er sprake is van een heel persoonlijke situatie, waarbij hij dicht bij de mensen de dienst leidt wijkt hij geregeld af. Het contact is belangrijker. In dat geval zijn een paar aandachtspunten voldoende leidraad.

Predikant B. geeft aan bevestigd te worden in het feit dat preken nog steeds overkomt en gewaardeerd wordt. Hij zegt ook dat dat soms pas jaren later kan gebeuren.

8.2.2. Predikant B.: intenties bij de voorbereiding van zijn preek wat betreft de inhoud

In het jaarrooster van de gemeente zijn bijzondere diensten benoemd, in dit geval een zendingsdienst. Predikant B. heeft de intentie te benadrukken dat God via Israël ook de hele wereld op het oog heeft. Hij wil de hoorder iets te leren over hoe het christendom in vroegere culturen en heden ten dage in niet westerse culturen beleefd wordt.

Predikant B. benoemt een gedachte die in zijn ogen breed leeft bij zijn doelgroep en bouwt daar een deel van zijn betoog op. Hij ziet zijn doelgroep als deel uitmakend van vooral één cultuur, de westerse, voor wie christelijk geloof heel normaal is.

Predikant B. geeft aan dat de diversiteit aan behoeften in de gemeente in het verleden 'verlamdend' op hem heeft gewerkt. En daarom wil hij zich daar niet teveel door laten leiden. Hij geeft aan bij de tekst te beginnen en niet de verschillende behoeften in de gemeente als leidend te zien. Predikant B. wil 'onbevangen' met de tekst bezig zijn, en 'in principe gewoon uitleggen wat er staat'.

Predikant B. heeft de vmbo'er in deze preek duidelijk willen maken dat geloven je leven bepaalt zodat het inhoud krijgt en je daardoor verantwoorde keuzes maakt voor jezelf en je naaste.

8.2.3. Predikant B.: intenties bij de voorbereiding van zijn preek wat betreft vmbo'ers

Predikant B. heeft in zijn gemeente een groep vmbo'ers in beeld, hij kent hen persoonlijk.

Predikant B. (onder)vindt dat concrete toepassing op het leven en benoemen van keuzes in de leefwereld van jongeren belangrijk zijn voor de vmbo'er om de preek te volgen.

Hij vindt zijn ervaring in het onderwijs van jaren geleden minder relevant, omdat de jongeren 'niet meer zo denken als toen'. Wat niet veranderd is is het feit dat jongeren in ontwikkeling zijn en op zoek zijn naar hun identiteit. Maar wat veranderd is (en maakt dat Predikant B. zijn ervaring in het onderwijs van lang geleden als minder relevant ziet) zijn de 'veranderde tijden' en de andere 'middelen' en de veranderde leefomgeving, maatschappij. Predikant B. betwijfelt of toegepaste geloofsinhoud, hoe je je persoonlijk geloof handen en voeten geeft in je dagelijks leven, voor vmbo'ers niet te complex is, of te prematuur is. Predikant B. denkt dat sommige gedachtegangen die hij gebruikt die gaan over toegepast christendom voor vmbo'ers te complex kunnen zijn. Predikant B. ziet dat de vmbo'er moeite kan hebben het theologisch referentiekader in een Bijbelboek als Openbaringen te begrijpen, omdat 'dat een beetje buiten de levenswereld ligt'.

Predikant B. geeft aan dat hij wel specifiek aan jongeren heeft gedacht bij het eerste deel van de preek over de vroege kerkgeschiedenis. Maar zegt ook dat hij niet goed kan peilen of het ook daadwerkelijk overkomt.

Predikant B. geeft aan dat hij wel eens dingen aanhaalt die in de samenleving spelen die met jongeren te maken hebben. Hij spreekt daar ook met hen op de catechisaties over. De catechisaties zijn de momenten waarop hij persoonlijk in contact komt met jongeren, preek en catechese liggen dus min of meer in elkaars verlengde.

Predikant B. heeft de vmbo'er in deze preek duidelijk willen maken dat geloven je leven bepaalt zodat het inhoud krijgt en je daardoor verantwoorde keuzes maakt voor jezelf en je naaste.

8.2.4. Predikant B. : concrete keuzes voorafgaand en tijdens de uitvoering van de preek

Deze dienst is een zendingsdienst en is voorbereid samen met de zendingscommissie. De schriftlezing die op het oecumenisch leesrooster stond is grotendeels gehandhaafd. Een klein gedeelte uit Johannes is toegevoegd naar aanleiding van het rooster van de vorige zondag.

Predikant B. kiest voor een relatief abstracte theologische redenering als kerngedachte van deze preek. Predikant B. maakt de zendingsgedachte bespreekbaar vanuit de kerkgeschiedenis. Hij benoemt overeenkomsten tussen toen en nu, en schetst de houding van die eerste christenen (vrijmoedig) (getuigend) als voorbeeld. Vervolgens stelt hij daar tegenover dat het christendom, christelijk geloof voor zijn hoorders 'zo gesneden koek is, bekend en logisch'. Predikant B. kiest voor voorbeelden die relatief ver bij de leefwereld van jongeren vandaan staan.

Deze preek was bedoeld voor de gehele gemeente. Predikant B. heeft bij het voorbereiden van deze preek de groep vmbo'ers niet in het oog gehad. Predikant B. kiest ervoor in deze preek gedachtes te verwerken waarvan hij denkt dat die voor de vmbo'er moeilijk te begrijpen zijn. Predikant B. kiest om de preek op te bouwen eerst vanuit de (bijbel)tekst, en van daaruit de toepassing te zoeken naar de behoeften in de gemeente.

Bij deze preek is Predikant B. niet van zijn voorgenomen tekst afgeweken.

8.2.5. Predikant B.: constatering met betrekking tot vmbo'ers

Predikant B. ziet dat vmbo'ers nog zoeken, dat geloof nog in ontwikkeling is. Hij vraagt zich af of een concrete opdracht om te leven uit geloof niet te hoog gegrepen is voor de vmbo'er, constateert dat het lastig voor ze is. Hij geeft aan dat de jongeren positief reageren op concrete toepassing van de inhoud door verwijzingen naar hun leefwereld.

Predikant B. realiseert zich dat niet elke preek iedereen zal aanspreken, dat de gemeente zeer divers is. Predikant B. vindt van zijn eigen kernboodschap dat die eigenlijk te hoog gegrepen is voor de vmbo'er.

Predikant B. geeft aan dat de maatschappij veranderd is, maar niet precies waaruit die verandering dan bestaat. Predikant B. constateert dat hij behalve de vmbo'ers (en andere jongeren) die op catechisatie komen, geen jongeren in de tienerleeftijd ontmoet.

9. Analyse van de interviews met vmbo'ers

In dit hoofdstuk kijken we per interview naar twee deelvragen:

1. Wat hebben vmbo'ers gehoord en ervaren?
2. Wat is de relatie tussen wat de vmbo'ers zeggen en de intenties en keuzes van de predikant?

De teksten in §9.1 en §9.2 zijn een samengevatte weergave van de analyse waarin we de interviews met de vmbo'ers vergeleken hebben met de intenties en keuzes van de predikanten.

9.1. Onderzoekresultaten bij de drie vmbo'ers bij de preek van Predikant A.

Predikant A. maakt de keuze om de 'worsteling' met betrekking tot het al dan niet 'echt' zijn van persoonlijk geloof te nemen als uitgangspunt van zijn preek. De boodschap die hij met het verhaal van Hagars vlucht wil overbrengen is herkend en begrepen door alle drie ondervraagde vmbo'ers. Dit correspondeert niet met Predikant A.s twijfel of de vmbo'ers zijn kernboodschap wel zouden oppakken.

De diepere vragen die in de boodschap liggen met betrekking tot de worsteling enerzijds, en de blijdschap over het geloofsgetuigenis anderzijds worden door in ieder geval twee van de drie vmbo'ers persoonlijk toegepast en verwoord en door de derde ten dele. Daarbij wordt ook blijk gegeven van persoonlijke afwegingen met betrekking tot het al dan niet 'echt zijn van het eigen geloof', iets wat Predikant A. mogelijk zou benoemen als iets positiefs in iemands geloofsstrijd wat heel 'summier', of 'klein' is, maar wel een indicatie van 'echt' geloven.

Predikant A. had er zijn twijfels over of vmbo'ers in staat zijn de vertaalslag naar een meer abstract, persoonlijk toegepast geloven, eventueel ook los van die voorbeelden te maken. Alle drie geven er blijk van naar aanleiding van de inhoud van deze preek op hun eigen geloofsleven concreet te kunnen reflecteren.

Predikant A. deed de constatering dat vmbo'ers soms het idee hebben dat ze van God af zijn zodra ze uit huis en uit de kerk weg zijn. Dat gaat niet op voor deze drie jongeren, hoewel zij kerkgang (in deze gemeente) niet allen positief waarderen geven ze er alle drie blijk het geloof als iets waardevols te zien. Sommigen benoemen expliciet dat zij God als een persoonlijke realiteit ervaren in hun leven, iemand die je ziet en voor je zorgt, naar wie je toe kunt. Wel valt dus op dat de kerkgang niet door allen positief wordt beleefd, en ook in de kerk, tijdens de kerkdienst is er sprake van minder betrokken gedrag. De vmbo'ers in deze gemeente gaan bij elkaar helemaal achteraan gaan zitten. Zij

kiezen daarmee –mogelijk onbewust- voor een plek die fysiek het dichtst bij de deur is. Zij kiezen daarmee –mogelijk onbewust- voor de grootst mogelijke afstand ten opzichte van wat er voorin de kerk gebeurt.

Predikant A.s intentie om het verhaal van Hagars vlucht toe te passen op dit soort jongeren ligt ook daarom wel voor de hand. Predikant A. constateert dat voor een aantal vmbo'ers kerkgang 'moeten' is, dat zij niet intrinsiek gemotiveerd zijn. Dit wordt wisselend positief en negatief erkend. Binnen de kerkdienst is er voor deze groep ruimte om enige afstand te nemen. Predikant A. heeft in ieder geval zelfs als inhoudelijke 'kernintentie' om de jongeren duidelijk te maken dat welke weg ze ook gaan er altijd weer die terugweg mogelijk is. Deze jongeren zijn ooit begonnen bij het doopvont, vóór in de kerk, bewegen zich nu naar de uitgang, achterin de kerk.

Of de jongeren achterin ook in hun handelen laten zij 'afhaakgedrag' laten zien is nog een discussie apart waard. Het spelen met de mobieltjes lijkt wel iets ongeïnteresseerds te hebben, het element zal wel meespelen: Vmbo'er II beoordeelt zijn eigen gedrag later als 'gewoon geen respect en aandacht tonen'. Maar tegelijk is het voor deze generatie zo dat 'het mobieltje' meer een verlengstuk van henzelf is geworden dan het horloge van hun vader ooit voor hem is geweest. Er ligt een generatieverschil aan ten grondslag: je hebt mensen die leren, luisteren, communiceren, netwerken zónder digitale hulpmiddelen. En je hebt (meestal jonge) mensen die door de digitale revolutie gevormd zijn, zich wél bedienen van dat soort hulpmiddelen.

Wat betreft Predikant A.s intentie om verstaanbaar, concreet en eigentijds te preken voor iedereen, blijkt dat dit wisselend positief en negatief wordt ervaren. Verstaanbaarheid is een lastig begrip, Predikant A. zelf relateert het aan gebruik van voorbeelden. Wat ook meespeelt is zijn taalgebruik, juist omdat het klassiek 'ouderwets' is door Vmbo'er I gewaardeerd evenals mogelijk het gebruik van 'Bijbeltaal', maar Vmbo'er III geeft aan dat ze er moeite mee heeft. Vmbo'er II is pragmatisch, als hij iets niet begrijpt gaat hij ervan uit dat hij er later wel achter komt.

De herhaling van elementen wordt positief gewaardeerd, dit kan corresponderen met de intentie van Predikant A. om toch vooral in de ochtenddiensten steeds dezelfde noties te laten klinken. Het feit dat de kernboodschap van deze dienst goed overkomt bij de drie vmbo'ers kan alles te maken hebben met het feit dat deze bestaat uit varianten van de wekelijkse noties 'Zonde, Genade, Verzoening'. Herhaling van begrippen wordt gewaardeerd, maar dit correspondeert dus niet met Predikant A.s intentie om niet steeds dezelfde kernbegrippen te willen gaan uitleggen in de preek.

Predikant A.s vermogen en intenties om zich te verdiepen in de leefwereld van de vmbo'er en de mate waarin hij hen begrijpt worden wisselend, maar overwegend positief beoordeeld. Dit hangt samen met het feit dat hij zelf een dochter heeft in het vmbo. Het feit dat Predikant A. voor deze preek niet aan vmbo'ers heeft gedacht wordt niet zo herkend, omdat dit samenhangt met het vertrouwen dat de vmbo'ers hebben in zijn bereidheid zich te verdiepen in hun wereld.

Predikant A. heeft de intentie in zijn preken de 'klassiek gereformeerde boodschap' te brengen, waar hij 'helemaal achter staat'. In de beleving van Vmbo'er I zegt hij alleen maar dingen die 'waar' zijn.

Het feit dat Predikant A. de catechisatie ziet als moment waarop het gesprek over de preek met de predikant en jongeren plaats kan vinden wordt onderschreven. Vmbo'er I vindt wel dat vmbo'ers niet echt aan bod te komen. Dit is ook iets wat Predikant A. signaleert, maar andersom formuleert, hij vindt dat de groep vmbo'ers die hij op catechisatie heeft zich afzijdiger houdt (dan andere jongeren).

Predikant A.s intentie dat de preek ook in het gezinsleven word nabesproken wordt onderschreven door Vmbo'er I.

De vmbo'ers noemen ook een paar elementen die niet door Predikant A. zijn benoemd. Het bijzondere element in deze dienst, het feit dat voor in de kerk een groep mensen belijdenis doen en er een persoon wordt gedoopt wordt 'mooi' gevonden. Het 'voorbeeld' wat ècht gebeurt, krijgt automatisch de aandacht. Daarbij speelt ook mee dat het een niet zo frequente gebeurtenis is.

Voor Vmbo'er I is 'gezamenlijk' meedoen in de dienst wel belangrijk. In het interview komt dat een paar keer terug. Ook bij de andere vmbo'ers speelt dit, onder andere in de aantrekkingskracht van de vriendengroep. De mensen met wie je in de kerk zit, de mensen met wie je je geloof beleeft ook doordeweeks zijn belangrijk voor hoe je luistert, of je betrokken raakt, of je enthousiast wordt. In zekere zin heeft Predikant A. dat zelf ook, dat hij vrijer is, of meer 'op dreef' komt in een vertrouwde groep.

De kerkenraad heeft een keuze gemaakt om deze belijdenisdienst met twee wijkgemeentes te houden. De drukte die het gevolg is van deze keuze wordt wisselend positief en negatief ervaren. De drukte wordt mooi gevonden, want de kerk zit erg vol, maar ook als afleidend en storend.

9.2. Onderzoeksresultaten bij de drie vmbo'ers bij de preek van Predikant B.

Predikant B. constateert in het interview dat zijn boodschap in deze preek, zoals hij hoopt dat vmbo'ers hem hebben begrepen waarschijnlijk te hoog gegrepen zal blijken te zijn. Dat blijkt inderdaad uit de interviews met de vmbo'ers. Wat opvalt is dat de metafoor van de schapen onthouden wordt, de strekking daarvan nauwelijks. En het element van 'zending', het was een zendingsdienst wordt vrij geïnterpreteerd, maar vaak niet in overeenstemming met de inhoud van de preek.

Predikant B. benoemt als één van de elementen van zijn boodschap dat Gods heilsplan voor de volken via Israël verloopt. Deze gedachte wordt niet voor de vmbo'ers genoemd. Vmbo'er IV maakt er van "dat God er niet alleen is voor christenen, maar ook voor mensen die d'r nog niet geloven, maar die d'r misschien wel in willen gaan geloven", en Vmbo'er V en Vmbo'er VI noemen het geheel niet. Vmbo'er IV noemt ook de naam Israël, maar weet niet goed wat daarvan de plek was in Predikant B.s betoog.

Een ander element van zijn boodschap was Predikant B.s intentie te laten zien hoe het christendom in de vroege kerk haaks stond op de samenleving en dat dit ook voor mensen uit andere culturen het geval is. Daar stelde hij tegenover dat het voor 'ons' allemaal vaak 'gesneden koek' is. De vraag is of dit zo herkend wordt door deze jongeren. Zowel Vmbo'er V als Vmbo'er VI komen tot een toepassing waarbij juist sprake is van een 'conflictsituatie', waarin het christelijk geloof ter discussie staat en zij het moeilijk vinden om in die casus te reageren.

Predikant B. noemt het feit dat vmbo'ers nog in ontwikkeling zijn, en betwijfelt of zij een complexe theologische redenering uit de preek kunnen vertalen naar hun eigen levenspraktijk. Dat blijkt bij alle drie de vmbo'ers inderdaad te spelen. Op verschillende momenten blijkt dat vmbo'ers nog niet in staat zijn hun eigen geloof los te koppelen van dat van hun ouders, er is nog niet echt sprake van een 'persoonlijk' geloof. Bij alle drie lijkt er geregeld sprake te zijn van napraten van ouders, predikant en anderen.

In het interview met Predikant B. komt ook het Schriftgedeelte uit Openbaring aan de orde, waarbij hij aangeeft aan dat hij ziet dat vmbo'ers nog een beperkt theologische referentiekader hebben, waardoor het moeilijk voor ze is bepaalde begrippen te begrijpen. Het gedeelte uit Openbaring is niet genoemd door de vmbo'ers.

Predikant B.s intentie om vmbo'ers te bereiken door het gebruik van concrete toepassingen op hun leefwereld wordt bevestigd door Vmbo'er V. Ze geeft aan geïnteresseerd te zijn als het over iets uit haar leven gaat, maar haar interesse te verliezen als dat niet het geval is.

Predikant B.s voorkeur voor gewone omgangstaal, te preken zonder preektoon en dogmatische termen, wordt herkend. Hij wordt omschreven als een normale man, het wordt niet moeilijk gevonden om hem te begrijpen. Vmbo'er V vindt dat er af en toe moeilijke woorden worden gebruikt. Ook het feit dat Predikant B. zijn preek heeft uitgeschreven, en dus goed voorbereid is, maakt dat hij 'relaxed' overkomt.

Predikant B. heeft de intentie de preek en de catechese in elkaars verlengde te zien, dat is het moment waarop hij met jongeren in gesprek kan over hun geloof en leefwereld. Ook Vmbo'er V ervaart dat zo. Predikant B. richtte zich in de preek op de gehele gemeente en zegt niet expliciet rekening met vmbo'ers te hebben gehouden bij de voorbereiding van deze preek. De drie vmbo'ers hebben echter wel het gevoel dat hij hen begrijpt en hun leefwereld kent.

De ideeën die Vmbo'er VI heeft over wat 'predikant zijn' en 'preken' is heeft raakvlakken met hoe Predikant B. er zelf over praat. Vmbo'er VI ziet het vooral als dat de predikant een gave van God heeft gekregen waardoor hij het goed kan vertellen. Predikant B. geeft aan te bidden dat de Geest zijn werk zegent, en dat hij zijn best doet. De preek wordt bij beiden iets 'van God'.

Vmbo'er VI heeft wel het gevoel dat de kerkdiensten vaak een boodschap bevatten als: 'Schapen die afdwalen en God die het schaap terugroept, terughaald'. Dat correspondeert niet met Predikant B.s intentie om eenzijdigheid te mijden.

De vmbo'ers geven aan dat ze het prettig vinden als elementen bij herhaling voorbij komen. Door die herhaling geven zij aan toch wel weer nieuwe dingen te leren. Ook vinden ze het voorspelbare aan de kerkdiensten wel prettig.

10. Conclusies

Wat is de relatie tussen wat de predikant beoogt bij het maken van keuzes tijdens de voorbereiding en uitvoering van zijn/haar preek, en wat de vmbo'er hoort en ervaart?

Als vmbo'ers luisteren naar de preek onthouden ze fragmenten die passen bij hun religieus referentiekader. De dingen die de predikant noemt worden door de vmbo'er aangevuld met elementen uit het eigen referentiekader. Soms wordt alleen één naam of begrip onthouden. Elementen van de preek kunnen los van de context van de preek een eigen leven gaan leiden. Zo kan de vmbo'er komen tot het noemen van dingen die helemaal niet in de preek aan de orde zijn geweest. De vmbo'er ervaart het alsof deze zaken die hij/zij vanuit zijn referentiekader toegevoegd heeft ook daadwerkelijk in de preek aan de orde zijn geweest. Elementen uit de preek die niet aansluiten bij hun referentiekader worden vaak snel vergeten.

Een boodschap die gaat over het maken van (belangrijke) keuzes in je leven vraagt om een gestabiliseerde (volwassen) identiteit. In termen van Marcia: jongeren die in de fases *Foreclosure of Identity diffusion* zijn, hebben daar moeite mee. Bij jongeren in de *Moratorium*-fase speelt het probleem dat ze wel nadenken over het maken van toegepaste keuzes in hun leven, maar er niet noodzakelijk relatie is ten opzichte van de brenger van de boodschap, de mensen in de gemeente, de vormen, beelden, stijl, sfeer waarvoor gekozen wordt in de kerk (vgl. Marcia 1980). Omdat de identiteit en het persoonlijke geloof nog in ontwikkeling zijn –is er al sprake van persoonlijk geloof?– is het transitionele aspect van de preek (vgl. Schaap-Jonker) voor sommige vmbo'ers moeilijk. Voor hen zijn de communicatieve, normatieve, en rituele aspecten meer relevant.

Als een boodschap meervoudig is, met andere woorden bestaat uit verschillende elementen die samen een gedachtereeks vormen, kan het voor sommige vmbo'ers lastig zijn deze elementen te verbinden. In zo'n geval kan één element onthouden worden, of een aantal losse elementen die door de vmbo'er niet met elkaar in verband worden gebracht. Als een preek eenvoudiger is in de letterlijke zin van het woord is het voor vmbo'ers makkelijker de boodschap van de preek op te pakken.

Verschillende vmbo'ers noemen aspecten met betrekking tot preek en dienst die te maken hebben met herhaling en 'weten waar je aan toe bent', en die ze daarom als prettig ervaren. Dit zijn dingen als de orde in de dienst, het feit dat het altijd op een bepaalde manier gaat, en de predikant die overwogen overkomt, zijn preek goed voorbereid heeft. De herhaling van inhoudelijke elementen heeft ook hun sympathie: het helpt ze om te leren. Dit geluid lijkt belangrijker dan of de preek 'saai'

is. Dat laatste lijkt meer een ‘standaardopmerking’, iets wat je nu eenmaal moet vinden, zoals ook school per definitie saai is. Als ook de basisinhoud van een preek wekelijks herhaald wordt (bijvoorbeeld de standaard noties ‘zonde, genade, verzoening’), in wel steeds in een andere verpakking, lijkt dat ook te helpen voor het begrip van de preek. Waar de inhoud over verloop van verschillende kerkdiensten meer divers is, is het moeilijker voor vmbo’ers de boodschap van het moment op te pakken.

Gewone omgangstaal wordt gewaardeerd door vmbo’ers, maar wat opvalt is dat er niet heel veel kritiek van hen komt op taalgebruik. Het lijkt erop dat de predikant in de culturele context van de gemeente logischerwijs de ruimte krijgt om aan te sluiten bij die cultuur. Ook als een predikant veel gebruik maakt van preektoon, zalving in de stem, lijkt dit niet iets is wat vmbo’ers noodzakelijkerwijs lastig of vervelend vinden. Eén respondent had er meer moeite mee, maar daar lijkt ook te spelen dat ze relationeel afstand hield ten opzichte van de predikant, met daardoor gevolgen voor haar luisterhouding (vgl. Schaap-Jonker 2008).

Als een metafoor wordt gebruikt is er een kans dat ‘het verhaaltje’ onthouden wordt en de strekking niet. Naast het feit dat het voor de meeste mensen moeilijk is om preken te onthouden (vgl. Schaap-Jonker 2008) is het voor sommige vmbo’ers soms ook moeilijk om de vertaalslag te maken tussen letterlijk en niet letterlijk taalgebruik.

Als de nadruk wordt gelegd op iets speciaals in de dienst, iets wat afwijkt of niet zo vaak voorkomt, ‘het is een zendingsdienst’, ‘het is een belijdenisdienst’ wordt dat wel onthouden, kan dit indruk maken, maar het hoeft niet noodzakelijk gekoppeld te zijn aan de inhoud van de preek. Het thema van de dienst, of de unieke gebeurtenis in de dienst lijkt voor de vmbo’er al een hoofdboodschap die blijft hangen.

Verschillende jongeren geven aan dat ze naar de kerk ‘moeten’ van hun ouders. Dit wil niet noodzakelijk zeggen dat ze kerkgang daarom vervelend vinden, maar het lijkt ze om het even te zijn, het is ook prettig om uit te slapen. Binnen de kerk is het wisselend of ze elkaar en andere jongeren opzoeken. Over de invloed van hun vriendenkring in hun omgeving op hun luistervermogen zijn de meningen verdeeld: sommigen zeggen dat ze beter luisteren bij vrienden, anderen geven aan dat dit juist naast hun ouders beter lukt. Als ze bij vrienden zitten wordt er tijdens de kerkdienst druk gecommuniceerd en gespeeld met mobieltjes. Bij bepaalde elementen wordt aangegeven dat ze even willen luisteren.

Predikanten houden bij de voorbereiding van hun preek niet altijd expliciet rekening met vmbo'ers. Dat is natuurlijk jammer als dit problemen oplevert voor het begrip of de betrokkenheid van die vmbo'ers. Maar belangrijker is het feit dat de predikant een positieve relatie heeft met de jongeren. Dit zorgt ervoor dat de vmbo'ers de predikant toch relatief veel krediet geven en onder meer zeggen dat ze het gevoel hebben dat hij hen wel begrijpt en aan hen denkt. De catechisatie wordt door allen gezien als een moment waarin naast de inhoud ook de ontmoeting tussen jongeren onderling en jongeren en de predikant plaatsvindt. Ook hun –al dan niet van ouders overgenomen- ideeën over wat 'predikant zijn' en 'preken' precies is, kunnen meespelen bij of er relatie ten opzichte van de predikant en de inhoud van diens boodschap ervaren wordt.

Er kunnen problemen ontstaan als predikant en vmbo'er een verschillende opvatting hebben over het culturele kader waarin zij leven. Predikanten zullen daarom als zij willen dat hun boodschap overkomt moeten zoeken naar manieren om de leefwereld van de jongeren, de verschillende jongerenculturen écht te begrijpen.

Het gezamenlijke in de kerkdienst wordt door verschillende vmbo'ers waardevol gevonden, het gaat daarbij niet alleen om de sociale contacten, maar ook om het gezamenlijk beleven van het geloof. Verschillende jongeren noemen voorbeelden waarbij zij in gesprek zijn of het gesprek zoeken over geloven met ouders, vrienden, de predikant op de catechisaties. Sommigen vertellen echter ook dat er in hun vriendenkring of op school niet veel gepraat wordt over geloof. Om in die context wel te praten over geloven ervaren ze als moeilijk. Ze geven voorbeelden van situaties waarin zij -vanuit wat ze thuis en in de kerk hebben meegekregen- eigenlijk iets met betrekking tot geloof zouden moeten zeggen, maar dat dit niet aansluit bij de vriendengroep, een enkele goede vriend of vriendin uitgezonderd.

De mate waarin de vmbo'ers in staat zijn te reflecteren op hun eigen geloof in relatie tot de kernboodschap van de preek is verschillend en hangt duidelijk af van factoren zoals hier boven benoemd. Wat wel opviel is dat alle jongeren de intentie hadden op hun geloof te reflecteren, in woorden van Alma: zij hechtten in deze levensfase betekenis aan hun christelijke referentiekader; er waren op dit punt wel twijfels maar geen harde afwijzingen. Ondanks het feit dat ze soms wel eens naar andere vormen en tijden (of zelfs een andere gemeente - verandering van spijs doet eten) verlangen, is geen van de vmbo'ers uitgesproken negatief ten opzichte van 'kerk'. Soms is het wel een eh... soort van leuk in de kerk.

Bibliografie

- Adelson, J., *Handbook of adolescent psychology*, Wiley, New York 1980. p.159-187
- Akker, J.J.H. van den., *Het gebruik van Curricula*, in: *Onderwijskundig Lexicon II*, E 3100-4, Kluwer, Alphen aan de Rijn 1990.
- Alii, E.T., *Godsdienstpedagogiek, dimensies en spanningvelden*. Meinema, Zoetermeer 2009.
- Alma, H.A., *Geloven in de leefwereld van jongeren*. Kok, Kampen 1993.
- Alma, H.A. *Identiteit door verbondenheid; een godsdienstpsychologisch onderzoek naar identificatie en christelijk geloof*. Dissertatie. Kok, Kampen 1998.
- Avest, K.H. ter, en Bertram-Troost, G., *Geloven in samen leven*. Gopher, Amsterdam 2009.
- Baarda, D.B. en Goede, M.P.M de., *Basisboek kwalitatief onderzoek : handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, Stenfert Kroese, Groningen 2005.
- CBS, *Jaarboek Onderwijs 2008*, Voorburg/Heerlen 2008.
- Dingemans, G.D.J., *In de leerschool van het geloof; mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijke vormingswerk*. Kok, Kampen 1991.
- Eco, U. *Hoe schrijf ik een scriptie*. Bert Bakker, Amsterdam 1986.
- Gass, S.M. en Mackey, A., *Stimulated recall methodology in second language research*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, Mahwah 2000.
- Groeneveld M.J., *Kenmerkend vmbo, een vergelijkend onderzoek naar de kenmerken van vmbo-leerlingen en de generatie Einstein*. Samenvatting van de onderzoeksresultaten. Hiteq, Hilversum 2008.
- Groeneveld, M.J., *De digitale wereld, een nieuwe kijk op leren?* Samenvatting van de onderzoeksresultaten Hiteq, Hilversum 2008.
- Hellemans, G.A.F. en Kloppenborg M.A.G.T. en Tieleman, H.J., *De moderniteit van religie*, Meinema, Zoetermeer 2001.
- Kuhlemeier H., *Competentiegericht leren en beoordelen in vmbo en mbo*. WVOI, Utrecht 2005.
- Laming, C., *Van bron naar stroom, competentiegericht leren in het beroepsonderwijs*. Loov, Riel 2010.
- Mason, J., *Qualitative Researching*. Sage, London 2002.
- Newman, L.I., *Uit de wereld van de Joodse mystiek*. Servire, Den Haag 1963.
- Schaap-Jonker, J., *Before the face of God, an interdisciplinary study of the meaning of the sermon and the hearer's God image, personality and affective state*. Dissertatie. Lit, Kampen/Zürich/Berlin 2008.
- SCP, *Godsdienstige veranderingen in Nederland*. Den Haag 2006.
- Tavecchio, G., *De stroom van de leerling, Op zoek naar religieuze taal van vmbo leerlingen*. Masterthesis. Vrije Universiteit, Amsterdam 2008.
- Westhoff, G., *De vmbo'er bestaat niet*, in *Didaktief* nr. 1-2 / januari - februari 2008.
- Wit, J. de, Veer, G. van der, Slot, N.W. *Psychologie van de adolescentie*. Intro, Baarn 1997.
- WRR, *Geloven in het publiek domein*. Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam 2006.

Overige:

- Trouw 28-02-2005 – Het vmbo is het afvalputje van het onderwijs: misverstanden over het vmbo.